

1995-2023 Arasında Türkiye'nin Bölgesel Dış Ticaret Yoğunluğunun Benimsenen Ticaret Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi¹

İsmail ALTAY²

Özgül BİLİCİ³

1995-2023 Arasında Türkiye'nin Bölgesel Dış Ticaret Yoğunluğunun Benimsenen Ticaret Politikaları Kapsamında Değerlendirilmesi	Evaluation of Türkiye's Regional Foreign Trade Intensity Between 1995 and 2023 within the Scope of Adopted Trade Policies
Öz Bu çalışma, Türkiye'nin 1995-2023 döneminde on farklı bölgesel ülke grubuyla gerçekleştirdiği mal ticaretini, Brown (1949) ve Kojima (1964) tarafından geliştirilen Ticaret Yoğunluğu İndeksi ile analiz etmektedir. Ülkeler coğrafi konum ve anlaşmalara göre gruplandırılmıştır. İhracat ve ithalat yoğunluğu benimsenen dış ticaret politikaları kapsamında söz konusu dönem için incelenmiştir. Bulgular, Asya ile artan ticaret hacmine rağmen yapısal bağların zayıf kaldığını, Afrika ile ise görece güçlü bağlar kurulduğunu göstermektedir. AB ile yüksek ticaret payına rağmen düşük yoğunluk değeri, entegrasyonun derinliği açısından dikkat çekicidir.	Abstract This study analyses Türkiye's goods trade with ten different regional country groups between 1995-2023 using the Trade Intensity Index developed by Brown (1949) and Kojima (1964). Countries are grouped according to their geographical location and trade agreements. Export and import intensity is examined for the period in question within the scope of the adopted foreign trade policies. The findings indicate that despite increasing trade volume with Asia, structural ties remain weak, while relatively strong ties have been established with Africa. Despite a high trade share with the EU, the low intensity index is noteworthy in terms of the depth of integration.
Anahtar Kelimeler: Dış ticaret politikası, Ticaret yoğunluğu, Bölgesel ticaret	Keywords: Foreign trade policy, Trade intensity, Regional trade
JEL Kodları: F10, F13, F19	JEL Codes: F10, F13, F19

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı	Bu çalışma, bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.
Yazarların Makaleye Olan Katkıları	Çalışmanın tamamı iki yazarında eşit oranda katkısıyla oluşturulmuştur.
Çıkar Beyanı	Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

¹ Bu çalışma, Mayıs 2025'te düzenlenen 3. Bursa Uluslararası Ticaret ve Lojistik Sempozyumu'nda sunulan "Türkiye'nin Bölgesel Ticaret Yoğunluğu ve Dış Ticaret Politikalarının Etkinliği: 1995-2023 Dönemine Yönelik Bir Değerlendirme" başlıklı özetin revize ve düzenlenmiş halidir. Tam metin, kongre bildirimlerinde yer almamıştır.

² Arş. Gör. Dr. Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler, ismail.altay@erdogan.edu.tr

³ Dr. Öğr. Üyesi, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, İİBF, İktisat, ozgul.bilici@erdogan.edu.tr

e-ISSN: 1306-6293/© 2026 The Author(s). Published by Eskişehir Osmangazi University Journal of Economics and Administrative Sciences. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).

1. Giriş

Türkiye'nin ticaret politikası Cumhuriyetin kuruluşundan 1980 yılına kadar, ithal ikameci ekonomi politikası çerçevesinde şekillenmiştir. Bu dönemde yerli üretim gümrük duvarları ile uluslararası rekabetten korunmaya çalışılmıştır. Ancak ihracat ile döviz girişlerinin sınırlılığı ve enerji ithalatına olan bağımlılık döviz krizlerine neden olmuştur (Yazgan & Şengül, 2023, s. 1). 1980 yılından sonra dış ticaretin serbestleştirilmesi, mamul mal ihracatının artırılması ve sermayenin önündeki giriş engellerinin kaldırılması ile ihracata dayalı bir büyüme stratejisi izlenmiştir (Pamuk, 2023, s. 238). Fakat bu dönemde de sürekli cari açık artmış ve Türkiye çeşitli krizler yaşamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin ticaret politikası ekonomik faktörlerin yanında politik faktörlerden de etkilenmiştir. Soğuk savaş döneminde Türkiye Batı blokunda yer almış ve bu ülkeler ile ticaret ilişkilerini artırmıştır. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ise uluslararası düzende Amerika Birleşik Devletleri (ABD) hegemonyasında tek kutuplu bir dünya düzeni oluşmuştur. Ancak 2008 finansal krizi ile Batı demokrasilerindeki sorunlar artmış ve Çin yükselişe geçmiş, BRICS ülkeleri güçlerini arttırmıştır. Böylece dünya çok düzenli ve parçalı bir uluslararası sistemin ortaya çıkışına şahit olmaktadır (Kutlay & Öniş, 2020, ss. 42-43). Bu dönemde Türkiye de Batı ile ilişkilerinde zaman zaman gerginlik yaşamış ve yükselen güçler ile ilişkilerini güçlendirmiştir.

Bu doğrultuda, 1980'li yıllardan itibaren farklılaşan ekonomik model Türk dış politikasının iktisadi tabanını üretmiştir. 1990'lı yıllarda hâkim paradigma güvenlik eksenli olsa da ekonomide önemli bir yer tutmuştur. Bu süreçte Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri ile Türkiye hem yatırım hem de ticaret açısından ekonomik ilişkilerini arttırmıştır. Ayrıca Rusya ile siyasi anlamda gerginlik yaşamasına rağmen ticari ilişkilerini sürdürmüştür. 2000'li yıllardan itibaren ise "yumuşak güç" kavramı çerçevesinde dış politikada ticaret ve ekonomik ilişkiler ön plana çıkmıştır. Türk dış politikasında karşılıklı ekonomik bağımlılığı öne çıkaran bu politika Ortadoğu ile ilişkilerde de kendini göstermiştir. 2002'de bu bölgeye yapılan ihracat 3,4 milyar dolar iken 2012'de 42,4 milyar dolara çıkmıştır. 2011 yılından sonra "sert güç" kavramı bağlamında güvenlik eksenli politikalar ön plana çıkmıştır. Bu süreçte Türkiye değişen uluslararası düzende Batı ile ilişkilerinde gerginlikler yaşamış ve Batı-dışı aktör olan BRICS ülkelerinden özellikle Rusya ve Çin'le yakın ilişkiler kurmaya çalışmıştır (Pabuççular, 2023, s. 300-348). Türkiye, 2012 yılında Şanghay İş Birliği Örgütü'nde "diyalog ortaklığı" statüsüne kabul edilirken, 2017 yılında Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği'nde (ASEAN) "sektörel diyalog ortağı" statüsü elde etmiştir (Kutlay, 2024, s. 7). 2019 yılında ise kalkınma planı çerçevesinde *Uzak Ülkeler Stratejisi* geliştirilmiştir. Bu kapsamda, dünya ekonomisinden %64 pay alan ve uzaklığı ortalama 8500 kilometre olan 18 ülke ile ticaretin artırılması hedeflenmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, "Uzak Ülkeler Stratejisi"). Ayrıca Türkiye Afrika ve Latin Amerika Ülkeleri ile hem dış politika açısından hem de ekonomik ilişkileri geliştirmek amacıyla çeşitli politikalar uygulamıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika İlişkileri"; T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri").

Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin farklı pazarlardaki dış ticaret yoğunluğunu analiz ederek ülkenin farklı ülke gruplarıyla ticaret ilişkilerinin gücünü ortaya koymaktır. Bu kapsamda, ihracat ve ithalat yoğunluğu indeksleri hesaplanmakta ve indekslerde zaman içinde gözlemlenen değişimlerin, benimsenen dış ticaret politikalarındaki yönelim ve dönüşümlerle paralellik gösterip göstermediği incelenmektedir. Böylece analiz, Türkiye'nin dış ticaret politikalarının pazar çeşitlendirmesi üzerindeki yansımalarını değerlendirmeye imkân

tanımaktadır. Çalışmada, Türkiye'nin 1995-2023 döneminde on farklı bölgesel ülke grubuyla gerçekleştirdiği mal ticareti, Brown (1949) ve Kojima (1964) tarafından geliştirilen Ticaret Yoğunluğu İndeksi aracılığıyla analiz edilmektedir. Çalışmada coğrafi konum ve anlaşmalara göre sınıflandırılan ülke grupları bazında ihracat ve ithalat yoğunluğu indeksleri hesaplanmıştır. Bununla birlikte bu süreçte dış politikada yaşanan dönüşümler ve Türkiye'nin farklı bölgeler ile kurduğu ilişkilerin dış ticareti üzerindeki etkisi de değerlendirilmiştir. On ülke grubu üzerinde yapılan analizler, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinin ticaretteki hâkimiyeti azalmış olsa da dengeleyici rolünün devam ettiğini göstermektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ve Afrika Birliği ülkeleri ile ticaret ilişkilerinin güçlü olduğu tespit edilmiş, ancak ilişkideki asimetrikler, uygulanan politikaların başarılı olduğunu göstermekle birlikte, sürdürülebilir hale getirilmesi için kurumsal eksikliklerin giderilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Asya ülkeleri ile olan ticaret ilişkisinde özellikle ithalatta güçlü ilişkiler tespit edilmesi bu ülkelere bir bağımlılık durumunun varlığını ortaya koymaktadır.

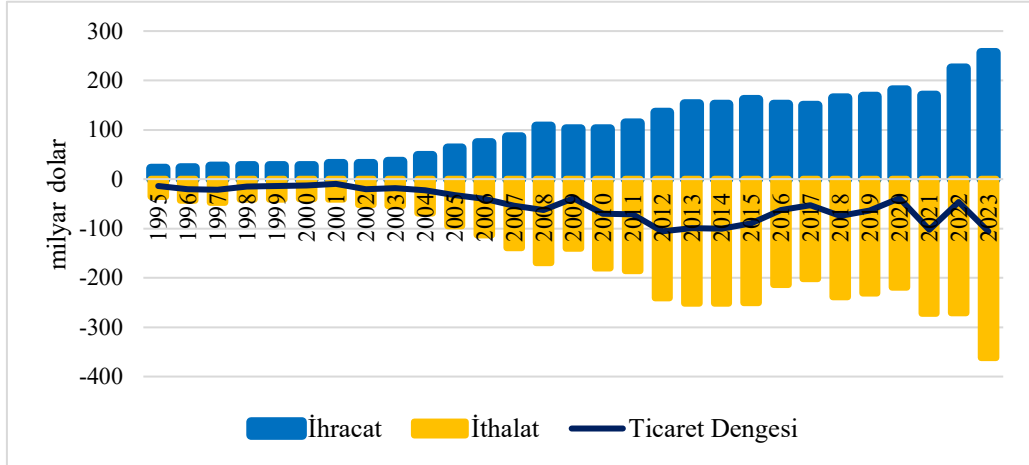
Bu çalışma, ortak çeşitliliği, politika değerlendirmesi ve veri güncelliği açısından mevcut literatüre katkı sunmaktadır. İlk olarak, on ülke grubunda sınıflandırılmış 217 ticaret ortağını dikkate alarak, sınırlı sayıda ticaret ortağına odaklanan önceki çalışmalara kıyasla daha kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. İkinci olarak, çeşitli ülke gruplarına yönelik stratejik açılımların (*Uzak Ülke, Latin Amerika ve Afrika açılımı* gibi) ticaret politikalarına yansıyor yansımadığını değerlendirmektedir. Ayrıca bu politika değişikliklerinin ihracat ve ithalat yoğunluğundaki değişimlerle ne ölçüde ölçüldüğünü analiz etmektedir. Son olarak mevcut literatüre kıyasla son dönem gelişmelerini dikkate aldığı için veri güncelliği konusundaki eksikliklerin giderilmesine katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın devam eden bölümlerinde ilk olarak Türkiye'nin ticaret ve dış politikası değerlendirilmiştir. Sonraki bölümde ise ticaret yoğunluğu indeksinin tanımı ve hesaplanması hakkında bilgi verilmiş, devam eden kısımda ise elde edilen bulgular ışığında Türkiye'nin farklı pazarlardaki ticaret gücü değerlendirilmiştir. Son olarak ise sonuç kısmında genel değerlendirme yapılmıştır.

2. Türkiye'nin Son Dönem Dış Ticaret Politikası ve Bölgesel Yönelimler

Tarihsel olarak Türkiye'nin dış ticaretine bakıldığında 1923-1980 yılları arasında ithal ikameci ekonomi politikaları çerçevesinde gümrük duvarları ile yerli üretim uluslararası rekabetten korunmaya çalışılmıştır. Bu nedenle Türkiye'nin dünyadaki toplam ticaret payı hem düşük kalmış hem de ihracat yolu ile döviz girişinin sınırlı olması ve enerji ithalatına bağımlılık nedeniyle döviz krizleri yaşanmıştır (Yazgan & Şengül, 2023, s. 1). Günümüze kadar olan süreçte sadece 1930-1946 yılları arasında (1938 yılı hariç) cari fazla verilmiştir. Fakat 1947 yılında günümüze kadar Türkiye sürekli cari açık vermiştir. 1980 yılından itibaren ise dış ticaret açısından daha fazla serbestliğin olduğu bir yapıya geçiş yapılmıştır.

Şekil 1: Türkiye'nin Yıllara Göre Dış Ticareti (1995-2023)

Kaynak: United Nations (UN) COMTRADE Veritabanı, <https://comtradeplus.un.org>

1980 sonrası neoliberal politikaların uygulanması, 1970'li yılların sonlarında ortaya çıkan ağır ekonomik bunalımın ardından, 24 Ocak 1980'de Uluslararası Para Fonu desteğiyle uygulanan istikrar paketiyle başlamıştır. Bu politikalar dış ticaretin serbestleşmesi, mamul malların ihracatının arttırılması, sermayenin önündeki engellerin kaldırılması ve kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi gibi temalara vurgu yapmıştır. 1995 yılında imzalanan Gümrük Birliği (GB) anlaşması da mamul mal ihracatını desteklemiştir (Pamuk, 2023, s. 238). Türkiye'nin dış ticaret politikalarının değerlendirildiği bu çalışmanın analiz dönemi olan 1995-2023 dönemine ait dış ticaret verileri Şekil 1'de sunulmuştur. Şekil 1, 1995-2023 döneminde hem ihracatın hem de ithalatın artış gösterdiğini ve dış ticaret hacminin genişlediğini ortaya koymaktadır. Ancak ithalatın ihracata kıyasla daha hızlı artması, Türkiye'nin sürekli dış ticaret açığı vermesine neden olmuştur. 2001 krizinde ve 2008 krizini takiben cari açığa görece bir azalma yaşansa da, açık devamlılık göstermiştir. Söz konusu 29 yıldaki bu süreç sadece ekonomik faktörlerden etkilenmemiş bunun yanında politik faktörlerden de etkilenmiştir. Uluslararası sistemde yaşanan siyasal olaylar Türkiye'nin pozisyonunu belirlemiş, bu durum da ticaret politikasına yansımıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı ve Doğu blokunun bulunduğu iki kutuplu bir dünya düzeni, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu bir uluslararası düzene dönüşmüştür. Bu uluslararası liberal düzende liberal demokrasi ve serbest piyasa ekonomisinin ülkelerin kalkınması için gerekli koşullar olduğu ileri sürülmüştür. Ancak 2008 finansal krizi, Çin'in yükselişi ve Batı demokrasilerinin yaşadığı sorunlar nedeniyle hegemonik güç geçişinin yaşanacağına dair tartışmalar ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda çok düzenli ve parçalı bir uluslararası sistemin ortaya çıktığı vurgulanmaktadır (Kutlay & Öniş, 2020, ss. 42-43).

Uluslararası sistemde yaşanan bu dönüşümler Türkiye'yi de etkilemiştir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye Batı blokuna dahil olmuş ve bu bloktaki ülkeler ile yoğun ticaret ilişkisi içine girmiştir. 2008 krizi sonrasında ise Batı ile bozulan ilişkiler neticesinde farklı ülke grupları ile iş birliğine yönelmiştir. Son dönemde ise, küresel güç kaymaları sonucunda, ABD-AB eksenli, Çin-

Rusya Ekseni ve Küresel Güney olmak üzere üçlü bir yapının ortaya çıktığı söylenebilir. Türkiye de orta ölçekli bir güç olarak bu dönüşümlerin ortasında yer almaktadır (Kutlay, 2024, s. 6).

Türkiye'nin 1980 sonrası ihracat ve ithalatının gerçekleştiği coğrafi alanlar da farklılaşmaya başlamıştır. Dış açılma ve entegrasyonun artması ile ihracat ve ithalat yapılan ülke sayısı artış göstermiştir. 1962 yılında 41 ülkeye ihracat yapılırken (Yazgan ve Şengül, 2023, ss. 369-370), 2023 yılına gelindiğinde Türkiye'nin ihracat ortağı sayısı, özerk ve denizasırlı bölgeler ile özel gümrük alanları ile birlikte 240'a ulaşmıştır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2024). Bu bağlamda en büyük ihracat ortağı AB ülkeleri olmuş onu ise MENA ülkeleri takip etmiştir. Türkiye'nin 2023 yılında en fazla ihracat yaptığı ülkeler sırayla Almanya, ABD, Irak, Birleşik Krallık ve İtalya olmuştur. İthalatta ise Asya ülkeleri AB'nin payını yakalamış durumdadır. 2023 yılında ithalatta ilk beşte Rusya, Çin, Almanya, İsviçre ve ABD yer almaktadır.

Dış ticaret politikasında yaşanan değişimler yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda politik faktörlerden de etkilenmiştir. Hatta bazı dönemlerde bu iki unsur karşılıklı etkileşim içinde dış ticaret politikalarının yönünü belirlemiştir. Bu çerçevede, 1980'li yıllardan itibaren benimsenen yeni iktisadi model, Türk dış politikasına iktisadi bir zemin kazandırmıştır. 1990'lı yıllarda dış politikada güvenlik eksenli bir yaklaşım baskın olsa da, ekonomik ilişkiler dış politikanın önemli bir boyutunu oluşturmaya devam etmiştir. Sovyet blokunun yıkılmasının ardından bağımsızlığını kazanan ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine girmesi, bu ülkelerin Türkiye açısından ekonomik önemini arttırmıştır. Bu ülkeler, Türk malları ve inşaat sektörü için bir pazar durumuna gelmiştir. 1990'lı yılların sonunda 2500'e yakın firma Orta Asya'ya yatırım yapmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin çevresi ile olan ticareti artış göstermiştir. Türkiye, Rusya ile siyasal alanda yaşanan sorunlara rağmen ikili ticaret hacmini arttırmayı başarmıştır. Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü çerçevesinde ekonomik iş birliğini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Türk dış politikasında ticari bağlantıların siyasi iş birliğine dönüşmesi açısından GB önemli bir yer tutmaktadır (Papuççular, 2023, s. 300).

Bu çalışmanın analiz döneminin başı (1995 yılı) Türkiye'nin dış ticareti açısından iki önemli olayı bünyesinde barındırmaktadır. Bunlardan ilki Türkiye'nin de taraf olduğu Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'nın kurum kimliği kazanarak Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) dönüşmesidir. Kurucu üyesi olduğu DTÖ'de Türkiye "gelişmekte olan ülkeler" grubunda konumlandırılmıştır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Dünya Ticaret Örgütü"). DTÖ Anlaşması çerçevesinde diğer üyeler ile benzer biçimde gümrük tarifeleri, tarım, tekstil, anti-damping, karşı önlemler ve sübvansiyonlar, fikrî mülkiyet hakları, hizmet ticareti ve ticarete teknik engeller gibi alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu gelişmekte olan ülkeler grubu için tarife düzeylerinin ortalamalarının %15,3'ten %12,3'e düşürülmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca Türkiye tarım ürünlerinde bağlanmış tarife uygulanan mal kalemlerinin payını %46'ya çıkarırken, gümrük tarifelerini ise 10 yıl içinde %24 oranında indireceğini taahhüt etmiştir. Yine 10 yıllık süreçte ihracat sübvansiyonu harcamalarını %24, sübvansiyon miktarını ise %14 düşürmeyi taahhüt etmiştir. Tarımsal üretim desteklerinde ise indirim taahhüdünde bulunmamıştır (Akman, 2023, s. 338).

1995 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde kritik bir dönüm noktası olan GB Anlaşması'nın imzalanmasıdır. Anlaşma 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten itibaren Türkiye, AB menşeli sanayi ürünlerinin ithalatında gümrük vergilerini kaldırmış ve AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi oranlarını kabul etmiştir. GB Türkiye'nin dış ticaretini şekillendirmenin yanı sıra dış ticaret politikasını da önemli ölçüde etkilemiştir. 1995 yılında çıkarılan ve 2005 yılında güncellenen "teknik düzenlemeler ve dış

ticarete standardizasyon rejimi”, dış ticaret politikası açısından genişletici bir adımdır (Akman, 2023, ss. 338-340).

Her ne kadar anlaşma, Türkiye ile AB arasındaki mamul mallar ticaretinde gümrük tarifelerinin kaldırılmasını ve Türkiye’nin üçüncü ülkelere uyguladığı tarifeleri AB’nin seviyesine çekmesini öngörmüş olsa da, anlaşma öncesinde Türkiye’nin tarifelerinin zaten düşük olması ve 1990’larda ekonominin kırılgan yapısı nedeniyle büyük bir dönüşüm yaratmamıştır. Bununla birlikte, 2001 krizi sonrasında Türk lirasının değer kaybetmesiyle Türkiye’nin AB’ye ihracatı artış göstermiş; otomotiv sektöründe faaliyet gösteren şirketler, AB’ye ve diğer ülkelere ihracat amacıyla Türkiye’yi bir üretim üssü olarak kullanmaya başlamıştır. GB sonrasında ithalata uygulanan gümrük vergilerinin düşürülmesi, AB’den yapılan ithalatın artmasına neden olmuş; ihracat ise ithalata kıyasla daha sınırlı artış göstererek dış ticaret açığını büyütüştür. Ancak 2001 krizi sonrası uygulanan politikalar ile birlikte, 2000-2008 döneminde özel sektör hem iç hem de dış piyasalarda daha rekabetçi olmak amacıyla dönüşüm sürecine girmiş; aynı dönemde AB üyelik müzakerelerinin başlaması da olumlu bir atmosfer yaratarak ihracatın artmasına ve dış ticaret açığının kısmen azalmasına katkı sağlamıştır. Öte yandan, tekstil gibi emek yoğun sektörlerde ihracat başta artış gösterse de, AB’nin Çin’e uyguladığı kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte Türkiye’nin ihracatı azalmaya başlamıştır (Pamuk, 2023, s. 254; Akman, 2023, s. 342).

GB’nin bir diğer önemli etkisi, AB’nin tercihli ticaret anlaşmaları imzaladığı ülkeler ile Türkiye’nin de ticaret anlaşması imzalamasıdır. Serbest ticaret anlaşması (STA) şeklinde uygulanan bu anlaşmalar gümrük vergisi gibi engelleri ortadan kaldırmıştır. Türk ihracatçılarına AB dışındaki pazarlara ulaşma olanağı sağlayan bu anlaşmalar, o dönemde henüz AB üyesi olmayan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile bazı Akdeniz ülkelerini kapsamaktaydı (Akman, 2023, s. 340). Günümüzde ise, Türkiye’nin 23 ülke⁴ ile imzalamış olduğu serbest ticaret anlaşmaları yürürlükte. Bunun yanında, Lübnan, Sudan, Katar ve Ukrayna STA’ları iç onay süreçlerinin tamamlanmasını müteakip yürürlüğe girecektir (T.C. Ticaret Bakanlığı, “Yürürlükte Bulunan STA’lar”).

Her ne kadar Türkiye’nin ticaret politikalarını belirlemede AB üyelik süreci belirleyici bir aktör olmuşsa da, 2000’li yıllardan itibaren ön plana çıkan “yumuşak güç” kavramı, hem ekonomik ilişkilerde hem de dış ticaret stratejilerinde önemli bir rol oynamaya başlamıştır. Bu dönemde benimsenen Türk dış politikaları Türkiye’yi bir “ticaret devleti”⁵ne dönüştürmüştür (Altay, 2024b; Kirişçi & Kaptanoğlu, 2011; Kirişçi, 2009). Her ne kadar ticaret devletine dönüşüm süreci Özal dönemiyle başlamış olsa da, 1990’lı yıllarda devletin güvenlik ve askeri öncelikli politikaları bu süreci kesintiye uğratmıştır. 2000’li yıllarda ise ticaret devleti niteliği yeniden ön plana çıkmıştır. Ancak Türkiye’nin bu dönüşümü yalnızca iç dinamiklerle ilgili değildir. Bu süreç, hem 2008 küresel krize kadar dünyada yaşanan ekonomik genişlemeyle birlikte doğrudan yatırımların ve ticaret hacminin artması hem de bu dönemde orta büyüklükteki devletlerin uluslararası alanda daha fazla hareket alanı bulması gibi dış dinamiklerle de yakından ilişkilidir (Kirişçi, 2009). Türk dış politikasında karşılıklı ekonomik bağımlılığa yapılan bu vurguyu Ortadoğu örneğinde görmek mümkündür. 2002’de bu bölgeye yapılan ihracat 3,4 milyar dolar iken

⁴ Bu STA’lar, EFTA (İzlanda, Lihtenştayn, Norveç ve İsviçre), İsrail, Makedonya, Bosna ve Hersek, Filistin, Tunus, Fas, Mısır, Arnavutluk, Gürcistan, Karadağ, Sırbistan, Şili, Morityus, Güney Kore, Malezya, Moldova, Faroe Adaları, Singapur, Kosova, Venezuela, Birleşik Krallık ve Birleşik Arap Emirliği ile imzalanmıştır.

⁵ Rosecrance (1986) “ticaret devleti”ni, klasik askeri ve toprak-temelli güçten ziyade, ekonomik bağlantıların, uluslararası ticaretin, üretim ve pazara erişimin devlet stratejisinin merkezine yerleştiği bir devlet türü olarak ifade etmiştir.

2012’de 42,4 milyar dolara çıkmıştır (Pabuççular, 2023, ss. 347-348). Kutlay (2012), bu dönemde ekonominin dış politikada bir araç olarak kullanılabilmesi için sınırlılıkların tespit edilmesinin sürdürülebilirlik açısından önemli olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca, ekonominin dış politikada bir araç olarak kullanılabilmesi için “proaktif devlet”⁶ yapısına evrilmesinin gerekliliğini tartışmıştır. Bu doğrultuda, ekonominin dış politikada pratik bir araç olarak kullanılmasının önündeki üç temel kısıtı ele almıştır. Bunlardan ilki, Türkiye’nin kapsamlı bir sanayi stratejisinin bulunmamasıdır. Bu durum, Ortadoğu gibi coğrafyalarda Türk firmalarının yatırım ve ticaretinin kalıcılığı üzerinde risk oluşturmaktadır. İkinci kısıt, dış ticaretin -özellikle Rusya ve Çin ile- asimetrik olmasıdır. Türkiye, bu ülkelerle yaptığı ticarete açık vermektedir. Bu durum, yükselen güçlere olan bağımlılığı artırmakta ve risk unsuru olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü kısıt ise toplumsal kutuplaşma ve sinerji eksikliğidir. Bu faktörler, ekonominin dış politikada bir araç olarak kullanılmasının önündeki engellerdir.

2000’li yıllarda Türk dış politikasında ön plana çıkan “yumuşak güç” kavramı, 2011 yılından sonra yerini “sert güç” kavramına bırakmıştır. Özellikle “stratejik otonomi” ön plana çıkmıştır. Türkiye değişen dünya düzeninde Batı ile krizler yaşamış ve sonrasında BRICS (daha çok Rusya ve Çin ile) yakınlaşmıştır. Türkiye’nin halen yatırım ve ticaret alanındaki en önemli ortakları Batı ülkeleri olsa da, Batı-dışı ülkeler ile ilişkilerini geliştirmek için önemli adımlar atmıştır (Pabuççular, 2023, ss. 347-348). 2012 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü’nde Türkiye “diyalog ortaklığı” statüsüne kabul edilmiştir. 2017 yılında ise ASEAN’da “sektörel diyalog ortağı statüsü” kazanmıştır. Ayrıca 2015 yılından itibaren Asya Yatırım Bankası’ndan en çok kredi kullanan ikinci ülke konumundadır (Kutlay, 2024, s. 7). 2019 yılında ise 11. Kalkınma Planı çerçevesinde *Uzak Ülkeler Stratejisi* geliştirilmiştir⁷. Bu stratejiyle, dünya ekonomisinden yaklaşık %64 pay alan ve Türkiye’ye ortalama 8500 km uzaklıkta bulunan 18 ülke ile ticaretin arttırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, söz konusu ülkelere yapılan ihracatın, bu ülkelerin toplam ithalatı içindeki payının %1’e ulaşması, böylece ihracat hacminin yaklaşık dört kat artarak 80 milyar doları aşması planlanmaktadır. Bu çerçevede 328 eylem planı takvimlendirilmiştir (T.C. Ticaret Bakanlığı, “Uzak Ülkeler Stratejisi”).

Türkiye’nin 2000’li yıllarda benimsediği politikalar MENA ülkeleriyle olan ilişkilerin belirgin biçimde güçlenmesini sağlamıştır. 2002 yılından itibaren bu ülkelerle mal ihracatı ve ithalatı hızlı bir artış sergilemiştir. 2009 yılında küresel finansal krizin etkisi ile hem ihracat hem de ithalat hacminde azalış yaşanmıştır. Ancak MENA ülkelerine yönelik ihracattaki azalma AB ülkeleriyle olan ihracattaki düşüşe kıyasla daha sınırlı kalmıştır. 2012 sonrasındaki bazı dönemlerde hem ihracat hem de ithalatta azalmalar yaşanmış, ancak ihracatın ithalata kıyasla daha hızlı bir artış eğilimi göstermesi sayesinde Türkiye bu ülkelerle ticaretinde sürekli dış ticaret fazlası elde etmiştir⁸. Metin ve İspirlioğlu (2017) MENA ile artan ticaret ilişkilerini tarihsel ortaklıklar, coğrafi yakınlık ve benzer inanç sistemine sahip olma gibi nedenlerle siyasi iktidarın bu bölgeye atfettiği stratejik önem ile açıklamıştır. Aydoğuş (2011) ise özellikle ihracattaki hızlı artışlarda Irak’ın savaş sonrası yeniden inşa sürecinin etkili olduğunu öne sürmüştür. Çalışma, ülkenin savaş

⁶ “Proaktif devlet” kavramı, devletin ekonomideki rolünü, ekonomik dönüşüm süreçlerini ve dış politikayı birbirinden bağımsız alanlar olarak değil, karşılıklı etkileşim içinde ele alan bir devlet yaklaşımı olarak ifade eder (Kutlay, 2012).

⁷ Bu stratejide yar alan ülkeler Çin, Hindistan, ABD, Japonya, Güney Kore, Brezilya, Kanada, Avustralya ve ASEAN ülkeleridir.

⁸ Çalışmada kullanılan her bir ülke grubu ile gerçekleştirilen ihracat ve ithalat değerleri Ekler bölümünde EK1’de sunulmuştur. MENA ile ilgili gelişmeler bu grafikten izlenebilir.

sonrası Türkiye için önemli bir pazar haline geldiğini ve Türk firmalarının bölgede yürüttüğü projelerdeki artışın bu gelişimi desteklediğini ortaya koymuştur.

Benzer şekilde, Türkiye'nin tarihsel bağlar, kültürel yakınlık ve ortak geçmiş üzerinden ilişki kurduğu bir diğer bölge ise eski Sovyet coğrafyasında yer alan ülkelerdir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Orta Asya Cumhuriyetleri ile dış politika yeniden şekillenmiştir. Özellikle ortak dil, tarih ve kültürel bağların bulunduğu ülkeler ile iş birlikleri geliştirilmiştir. Bu çerçevede 1992 yılından itibaren düzenlenen "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirveleri" 2009 tarihinde imzalanan "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyinin Kurulmasına Dair Nahçıvan Antlaşması" ile kurumsal yapıya dönüştürülmüş, 2010 yılında konsey kurulmuş ve sekreteryası İstanbul'da faaliyete başlamıştır. 2021 yılında ise Türk Devletleri Teşkilatı adını almıştır. Türkiye'nin teşkilat üyeleri ile mal ticaret hacmi 2023 yılı itibarıyla 15 milyar dolar civarındadır (UN COMTRADE). Bölgede 2019 yılı itibarıyla 4 binin üzerinde Türk firması faaliyet göstermektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler").

Türkiye'nin son yıllarda benimsediği "Afrika Ortaklık Politikası" ve "Latin Amerika Eylem Planı" gibi girişimler, ticaret pazarlarını çeşitlendirmek ve jeopolitik özerklik sağlamak için benimsenen bilinçli strateji için adılmış adımlardır (Özkan & Orakçı, 2023; Önsoy, 2017; Sherstyukov, 2024). Örneğin, Siyakiya (2019) Afrika Ortaklık Politikası kapsamında atılan kurumsal iş birliği adımlarının, bu bölge ile ticareti %45 oranında artırdığını tespit etmiştir. Bu doğrultuda Afrika ülkeleri Türkiye'nin son dönemde ilişkilerini yoğunlaştırdığı önemli bölgelerden biri haline gelmiştir. 2002 yılında yalnızca 12 olan büyükelçilik sayısı 2022 yılı itibarıyla 44'e ulaşmıştır. Türk firmaları bölgede 1800'den fazla altyapı projesi üstlenmiş ve Türk müteahhitlik firmalarının üstlendiği proje hacmi ise 77,8 milyar dolara ulaşmıştır. Türkiye'nin Afrika ile ticaret hacmi 2003'te 5,4 milyar dolar iken, 2021 sonunda 34,5 milyar dolara çıkmıştır. Öte yandan Türk Hava Yolları'nın 39 Afrika ülkesine uçuş gerçekleştirmesi sayesinde bu ülkelerle kurulan ekonomik ve diplomatik bağlantının lojistik altyapısı güçlenmiştir. Ayrıca Türkiye'nin Afrika'daki askeri ve güvenlik varlığı da artmış; örneğin Somali'de bir askeri üs kurulmuştur (Kutlay, 2024:10; T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye-Afrika İlişkileri"). Emeç vd. (2021) bu çok boyutlu yaklaşımı destekler nitelikte, 2004-2020 döneminde diplomatik temsilciliklerin artırılması, iş konseylerinin açılması ve uçuş sayılarının yükselmesi gibi adımların, Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki dış ticareti olumlu yönde etkilediğini göstermiştir.

Türkiye'nin son dönemde farklı bölgelere yönelttiği çok yönlü dış politika stratejisinin bir ayağı da Latin Amerika ve Karayipler'dir (Önsoy, 2017; Sherstyukov, 2024). Türkiye son 20 yılda bu ülkelerle ilişkilerini daha aktif hale getirmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda 1998 yılında uygulamaya konan "Latin Amerika ve Karayipler Eylem Planı" 2006 yılında güncellenmiştir. Böylece 18 ülke ile imzalanan ekonomik ve ticari iş birliği anlaşmaları bağlamında karma ekonomik komisyon için ihtiyaç duyulan hukuki zemin inşa edilmiştir⁹. Şili ile imzalanan STA 2011 yılında yürürlüğe girmiştir. Ayrıca Ekvator, Kolombiya, Meksika ve Peru'nun yanı sıra, Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR) ve Karayip Topluluğu (CARICOM) gibi bölgesel örgütler ile de STA imzalanması hedeflenmektedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri"). Örneğin Latin Amerika ülkelerinin bir bölümünü oluşturan Güney Amerika ülkeleri ile analiz döneminde (1995-2023) Türkiye'nin

⁹ Bu ülkeler Arjantin, Bolivya, Brezilya, Dominik Cumhuriyeti, Ekvator, Guatemala, Guyana, Honduras, Jamaika, Kolombiya, Küba, Meksika, Nikaragua, Paraguay, Peru, Şili, Uruguay, Venezuela'dır.

ticaret hacmi yaklaşık 15 kat artış göstermiştir. 1995'te 677 milyon dolar olan mal ticaret hacmi 2023'te 11 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır (UN COMTRADE; bkz. Şekil E1).

Yukarıdaki örneklerden de görüldüğü gibi son yıllarda Türkiye'nin dış ticaret ve dış politika stratejileri, yalnızca belirli bölgelere odaklanan bir çizgi izlemekten ziyade, coğrafi ve ekonomik çeşitliliği esas alan çok yönlü bir yapıdadır. AB ile süregelen yapısal bağların yanı sıra, *Uzak Ülkeler*, MENA, Afrika, Latin Amerika ve eski Sovyet coğrafyasına yönelik girişimlerle bölgesel derinleşme adımları atılmış ve küresel ölçekte yeni pazarlara açılma hedeflenmiştir. Bu çok boyutlu açılımlar, dış politika araçlarını ekonomik etkileşimle entegre ederek jeopolitik esneklik kazanmayı amaçlasa da Türkiye'nin ticaret hacmini de arttırmıştır. Dolayısıyla Türkiye'nin dış ticaret politikası ekonomik rasyonalite kadar diplomatik, kültürel ve stratejik etkenlerle de şekillenmiştir. Bu doğrultuda bu çalışma, benimsenen bu ticaret politikalarının yanında, Türkiye'nin farklı pazarlardaki ticaret yoğunluğunu da incelemektedir. Takip eden bölümlerde önce ticaret yoğunluğu indeksi açıklanmıştır. Arkasından da Türkiye'nin on ülke grubu ile ihracat ve ithalat yoğunluğu indeksleri ışığında benimsenen bu politikaların güçlü ticaret ilişkileri yaratmadaki başarısı değerlendirilmiştir.

3. Ticaret Yoğunluğu İndeksi: Tanımı ve Hesaplanışı

Ticaret yoğunluğu indeksi (TII), açıklanmış karşılıştırmalı üstünlükler indeksi (RCA) ile aynı kavramsal temeli paylaşarak ortalamanın üzerindeki ticaret kalıplarını ortaya çıkarmak için gözlemlenen ticaret akışlarını küresel ortalamalara göre normalleştirir. Ancak RCA bir ülkenin ürünlerdeki görelî uzmanlaşmasını değerlendirirken, TII belirli ortak pazarlarla ticaretin görelî yoğunluğunu değerlendirir.

TII, ikili ticaret ilişkilerinin gücünü dünya ticaretine kıyasla ölçen bir indekstir. İlk kez Brown (1949) tarafından geliştirilen indeks, ikili ticaret akışlarını dünya toplamlarıyla karşılaştırmak için formüle edilmiştir. Ancak Brown'un formülü analize konu olan ülkenin kendi ticaret hacmini dünya toplamı içinde saydığı için, özellikle büyük ekonomiler için ikili ticaret yoğunluğunun olduğundan küçük görünmesine, küçük ekonomiler içinse olduğundan yüksek görünmesine neden olmaktadır. Ticaret ilişkilerinin değerlendirilmesini güçleştiren bu ölçmeye bağlı bu sapmayı gidermek adına Kojima (1964) formülü yeniden düzenlemiştir. Kojima indeksin paydasındaki dünya ticaret değerinden analize konu olan ülkenin ticaret değerini çıkarmıştır. Drysdale ve Garnaut (1982) ise yaptığı literatür taramasında coğrafi mesafe ve ticaret engelleri gibi faktörlerin ikili ticaret ilişkilerinde ticaret düzeylerinin karşılıklı bağımlılığına yol açtığına dikkat çekmiştir. Vollrath (1991), indeksi RCA ile daha yakından ilişkilendirerek, ikili ticaret yoğunluğunun, ülkelerin ekonomik yapılarından kaynaklanan temel karşılıştırmalı üstünlüklerin uluslararası piyasalardaki yapısal friksiyonlar tarafından değişime uğramış bir yansıması olabileceğini vurgulamıştır.

İndeks, ticaret yoğunluğu indeksi olarak sadece ihracat dikkate alınarak geliştirilmiş olsa da, daha sonra ülkelerin ithalat yoğunluğunu hesaplamak için de uyarlanmıştır. Bu çalışmada da ihracat ve ithalat bağımlılıklarını analiz edebilmek amacıyla hem ihracat yoğunluk indeksi (ExII) hem de ithalat yoğunluğu indeksi (EmII) hesaplanmıştır. İndeksleri bu şekilde ayrı ayrı tanımlamak, ülkeler arası ticaret ilişkisi incelemesine daha fazla ayrıntı sunmakta ve ikili ticaret bağımlılıklarının daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesine olanak sağlamaktadır. İkili ticaret ilişkilerinde ihracata yoğunlaşan ExII aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$ExII_{ij} = \left(\frac{X_{ij}}{X_i} \right) / \left(\frac{M_j}{M_w - M_i} \right) \quad (1)$$

Denklem 1’de X_{ij} i ülkesinden ticaret ortağı j ülkesine yapılan ihracatı, X_i i ülkesinin toplam ihracatını, M_i i ülkesinin toplam ithalatını, M_j ticaret ortağı ülkenin toplam ithalatını ve M_w dünya toplam ithalatını göstermektedir. $ExII_{ij}$, i ülkesinin j’ye yönelik ihracatının payını, j’nin küresel ithalat pazarındaki görelî önemi ile karşılaştırmaktadır. $ExII_{ij} > 1$ olması, i’nin j’ye, j’nin dünya ithalatındaki payına bağılı olarak beklenenden yoğun ihracat yaptığını gösterirken, $ExII_{ij} < 1$ olması nispeten zayıf bir ihracat bağlantısı olduğunu göstermektedir.

Benzer şekilde, ikili ticaret ilişkilerinde ithalata yoğunlaşan EmII denklem 2’deki gibi ifade edilebilir:

$$EmII_{ij} = \left(\frac{M_{ij}}{M_i} \right) / \left(\frac{X_j}{X_w - X_i} \right) \quad (2)$$

Denklem 2’de M_{ij} i ülkesinin ticaret ortağı j ülkesinden yaptığı ithalatı, X_i i ülkesinin toplam ihracatını, M_i i ülkesinin toplam ithalatını, X_j ticaret ortağı ülkenin toplam ihracatını ve X_w dünya toplam ihracatını göstermektedir. $EmII_{ij}$, i ülkesinin j’den yaptığı ithalatın, j’nin küresel ihracattaki payına bağılı olarak beklenenden ne ölçüde fazla veya eksik olduğunu değerlendirir. $EmII_{ij} > 1$ olması, i’nin j’den küresel kalıpların öngördüğünden daha yoğun bir şekilde ithalat yaptığını gösterirken, $EmII_{ij} < 1$ olması nispeten daha zayıf bir ithalat ilişkisini yansıtır¹⁰.

4. İlgili Çalışmaların İncelenmesi

Ticaret yoğunluğu indeksi (TII) uluslararası iktisatta yaygın olarak kullanılan bir indeks olup iki ülke ve/veya ülke grubu arasındaki ticaretin önemini küresel ticaret ortalamalarına göre ölçer. Bir ülkenin, belli bir ticaret ortağı ile gerçekleştirdiği ticareti, o ortağın dünya ile gerçekleştirdiği ticaret ile kıyaslayarak, ikisi arasındaki ticaret ilişkisinin gücünü ortaya koyan indekstir. İki ülke arasındaki ticaret ilişkilerinin derecesini gösteren bu indeks sıfır ile artı sonsuz arasında değerler alır. İndeks değerinin 1’den büyük olması bir ülkenin bir ticaret ortağına, dünya ortalamasına göre yüzde olarak daha fazla ticaret yaptığını gösterir ve ikisi arasında güçlü bir ticaret bağına işaret eder.

İndeks, çeşitli ülkeler/ülke grupları dikkate alınarak hem ikili hem de bölgesel ticaret dinamiklerini incelemek için kullanılmıştır. Phan ve Jeong (2012), Ekor vd. (2015) ve Paswan (2021) sırasıyla Kore-Vietnam, Güney Afrika-BRIC ülkeleri, Hindistan-Çin için ikili ilişkileri

¹⁰ Çalışmada, bu iki indeksin sağlamlığını sınamak amacıyla çekim modeli ile düzeltilmiş ticaret yoğunluk indeksi (Gravity Model Adjusted Trade Intensity (GMATI)) de hesaplanmıştır. GMATI, ticaret yoğunluğu indeksini (TTI), ülkeler arası ticareti belirleyen ekonomik büyüklük, fiziki mesafe ve ticaret anlaşmaları gibi faktörlerden arındırarak yapısal olarak düzeltilmiş bir biçimde yeniden tanımlanmaktadır (Chen & Li, 2014). Uluslararası ticaret literatüründe sıkça kullanılan çekim modeli, iki ülke arasındaki ticaret akımlarını ülkelerin ekonomik büyüklükleriyle doğru, coğrafi mesafeleriyle ters orantılı olarak açıklayan ve bu ilişkiyi ortak sınır, ortak dil, kolonyal geçmiş ve ticaret anlaşması gibi yapısal değişkenlerle zenginleştiren ampirik bir modeldir (Anderson & van Wincoop, 2003). Modelin ampirik tahmini, sonraki çalışmalarda çeşitli sabit etkilerin dâhil edilmesiyle geliştirilmiş, böylece hem gözlemlenemeyen faktörlerin etkisi kontrol altına alınmış hem de olası içsellik sorunları giderilmiştir (Head & Mayer, 2014; Yotov vd., 2016). GMATI’nin hesaplanması için öncelikle çekim modeli ile ticaret akımı denklemi tahmin edilir. Buradan elde edilen tahmin değerleri ($\widehat{ticaret}_{ij,t}$) kullanılarak beklenen ticaret yoğunluğu indeksi (\widehat{TII}) hesaplanır. Daha sonra gerçekleşen TII değerlerinin bu beklenen değerlere oranlanmasıyla indeks hesaplanır ($GMATI = TTI/\widehat{TII}$). Böylece ticaret yoğunluğu hesaplanırken ticaret yapan ülkelerin özellikleri ve ticaret engelleri de dikkate alınmış olur. Bu çalışmada ticaret yoğunluğu indeksi ihracat ve ithalat için ayrı ayrı hesaplandığından öncelikle ülkeler arası ikili ticaret esas alınarak ihracat ve ithalat için çekim modeli ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Daha sonra buradan elde edilen tahmin değerleri ($\widehat{ihracat}_{ij,t}$ ve $\widehat{ithalat}_{ij,t}$) ülke grubu bazında toplulaştırılmış ve denklem 1 ve 2 GMATI olarak yeniden hesaplanmıştır.

incelemiştir. Ülke grupları bağlamında ise Afrika'nın bölgesel ticaret anlaşmalarını (Yang ve Gupta, 2007; Elmorsy, 2015; Tapsoba, 2008), Çin'in Güney Asya ile ticaretini (Malik & Rather, 2018), Yeni Zelanda'nın küresel ticaret modellerini (Bano, 2002) ve BRICS içi ticaret akışlarını (Maryam vd., 2018) araştıran çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar Afrika gibi bazı bölgelerde artan ticaret anlaşmalarına rağmen bölge içi ticaretin hala sınırlı olduğunu ortaya koymuştur. Öte yandan, BRICS ülkeleri gibi gelişmekte olan ekonomiler arasında ticaret artış göstermiş olsa da, bu artış tüm ülkeler için aynı gerçekleşmemiştir. Bu da ülkeler arasında yapısal tamamlayıcılıkların ve asimetrik rekabetçiliğin olduğunu göstermektedir.

Ticaret yoğunluğu indeksini, Türkiye'nin dış ticaretini analiz etmek için kullanmış çalışmalar, ülkenin belli ortaklarla, belli bölgesel gruplarla ve farklı dönemlerde ticaretini ele almışlardır. Bu çalışmaların bir bölümü Türkiye'nin tarihsel, kültürel ve dinsel bağlarının ticaret ilişkileri üzerindeki etkisini incelemiştir. Örneğin, Akal ve Ersoy (2015) Osmanlı toprakları içinde bulunmuş 45 ülke ile Türkiye'nin ticaretini ticaret yoğunluğu indeksini kullanarak değerlendirmiştir. Çalışma, bu ülkelerle tarihi ve kültürel bağların hala korunduğunu ancak bu ülkelerle ticaret yoğunluğunun zamanla azaldığını göstermiştir. Her ne kadar ikili ticari ilişkilerde bu ülkelerden bazılarıyla ticaret yoğunluğu artış sergilemiş olsa da, bu bulgu, Yeni Osmanlıcılığın bir ekonomik strateji olarak kullanımını sorgulatmıştır. Benzer biçimde, Çeştepe (2012) ve Demir (2020) ise ticaret yoğunluğu indeksini Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ülkeleri ile ticaretini incelemek için kullanmışlardır. Her iki çalışma da kültürel ve coğrafi yakınlığın yanında ortak dinin bu ülkelerle ticaret yoğunluğunun artmasında önemli rol oynadığını ortaya koymuştur. Çalışmalar, ekonomik olmayan faktörlerin de Türkiye'nin bölgesel ticaret yapısını etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Aynı doğrultuda, Aynagöz Çakmak (2017) Türkiye'nin Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ile olası ekonomik bütünleşmesini ele almak için bu ülkelerle ticaret yoğunluğunu hesaplamıştır. Çalışma, kültürel, dinsel ve dinsel ortaklıklar sayesinde yüksek çıkan ticaret yoğunluğunun bu ülkelerle bütünleşme kurmaya dayanak olabileceğini göstermiştir.

Kültürel ve tarihsel bağları dikkate alan bu çalışmaların yanında, literatürde Türkiye'nin küresel yönelimini ve politik iş birliklerini değerlendiren çalışmalar da bulunmaktadır. Altay vd. (2010) Türkiye'nin 68 ülke ile ticaret yoğunluğunu hesaplayarak Türkiye'nin küresel ticaret eğilimini incelemiştir. İndeksin ikili ticaret değerleri esas alınarak hesaplandığı çalışma, Türkiye'nin yoğun dış ticaret ilişkisi yaşadığı ülkelerin başta komşu ülkeler olmak üzere, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve İslam ülkeleri olduğunu göstermiştir. Karaalp (2011) Türkiye'nin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üyesi 9 ülke ile olan ticaretini RCA ve endüstri-içi ticaret indeksinin yanı sıra ticaret yoğunluğu indeksi ile incelemiştir. 1996-2008 dönemini kapsayan çalışma, Türkiye'nin BDT ülkeleriyle ticaret yoğunluğunun sürekli olarak 1'i aştığını ve bu durumun beklentilerin üzerinde ikili ticaret akışlarına işaret ettiğini ortaya koymuştur. Çalışmaya göre özellikle Azerbaycan, Gürcistan ve Kırgızistan hem tarihsel hem de jeopolitik faktörlerin etkisiyle en yüksek ticaret yoğunluğuna sahip ülkeler olarak öne çıkmıştır. 1996-2014 döneminde Türkiye-Rusya arasındaki ticaret akışlarını dikkate alan Şimşek vd. (2017) ise her iki ülkenin birbiri ile olan ihracat ve ithalatının, dünyadaki önemlerine kıyasla, yüksek olduğunu tespit etmiştir. Ancak Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatın hem hacim hem de indeks değeri olarak yüksek olması, bu ülkenin Türkiye için önemli bir ithalat kaynağı olduğunu ortaya koymuştur. Saray (2019), Türkiye'nin D-8 ülkeleri ile ticaret yoğunluğunu hesaplamış ve hem ihracatta hem de ithalatta İran ve Mısır'ın önemine dikkat çekmiştir. Her iki ülke ile yapılan ticarete indeks birden büyük belirlenmiş ve indeks değeri ihracat için daha yüksek tespit

edilmiştir. Bu, bu iki ülkenin Türkiye’den yaptıkları ithalatta Türkiye’ye bağımlı olduklarını göstermektedir.

Ticaret yoğunluğu indeksinin Türkiye için hesaplandığı çalışmalar Türkiye’nin dış ticaretine dair genel bir fikir sağlasa da mevcut literatürde bazı eksiklikler söz konusudur. En öne çıkan, önceki çalışmaların daha çok belirli ülke gruplarına odaklanmış olmasıdır. Tüm ticaret ortaklarını dikkate alarak küresel bir perspektif sunan çalışma bulunmamaktadır. İkinci olarak, her ne kadar önceki çalışmalar indeksi hem ihracat hem de ithalat için hesaplamış olsa da bu hesaplamalar sadece Türkiye’nin ticaret kalıplarını ortaya koymuş, Türkiye’nin ihracat yönelimi ile ithalat bağımlılığı arasındaki bölgesel asimetrisi sistematik olarak analiz etmemiştir. Mevcut literatürde bir diğer önemli sınırlılık, çalışmaların çoğunun analiz dönemleri dolayısıyla yeni ticaret anlaşmalarını ve Afrika’ya açılma stratejisi gibi yakın dönem gelişmelerini dikkate almamasıdır. Ayrıca, bu çalışmalar zaman zaman dış ticaret politikalarına atıfta bulunmuş olsa da, ticaret yoğunluğundaki belirli değişimlerin bu ticaret anlaşmaları ve hükümet stratejileri gibi politikalarla örtüşüp örtüşmediğinin detaylı analizi yapılmamıştır. Dolayısıyla mevcut literatür Türkiye’nin bölgesel ticaret kalıplarını ortaya koymakla birlikte, çalışmamız bu analizleri daha geniş bir ülke ve dönem kapsamına taşıyarak literatüre bütüncül bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu eksiklikleri gidermeyi amaçlayan çalışmamız, Türkiye’nin 1995-2023 döneminde 217 ülkeyle gerçekleştirdiği ihracat ve ithalatı dikkate alarak, hem küresel düzeyde hem de bölgesel gruplar temelinde ticaret yoğunluğu analizini sunmaktadır. Ülkeler, coğrafi yakınlıkları ve ticaret anlaşmalarındaki durumları esas alınarak on gruba ayrılmış; ihracat ve ithalat yönelimleri arasındaki farklılıklar bölgesel bazda karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Böylece yalnızca ihracat ve ithalattaki asimetrisi değil, bölgesel asimetrisi de tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada 1995-2023 yılları arasında bölgesel ticaret yoğunluklarında gözlemlenen değişimler, Türkiye’nin söz konusu dönemde benimsediği dış ticaret politikaları ile ilişkilendirilmiş, benimsenen politikaların başarısı değerlendirilmiştir.

5. Türkiye’nin Bölgesel Ticaret Yoğunluğu: Hesaplama ve Bulgular

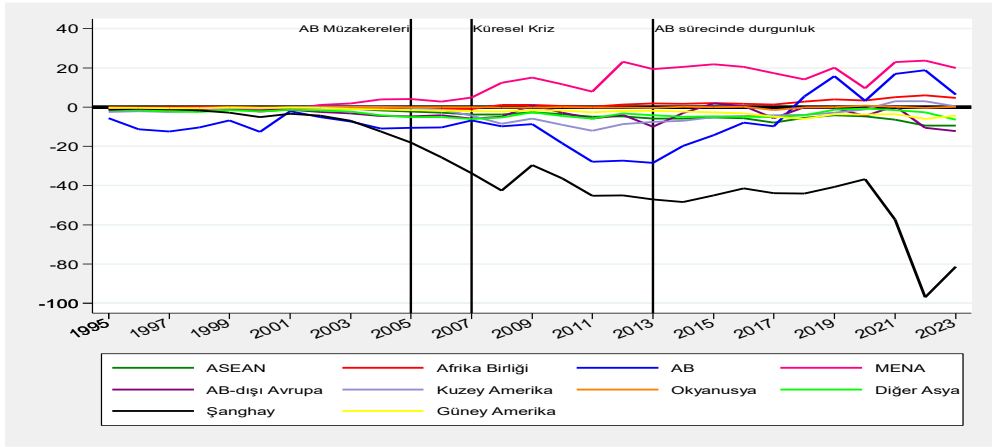
Türkiye’nin 1995-2023 dönemine ilişkin bölgesel ticaret yoğunluğunu analiz etmek amacıyla, ülkenin 217 ticaret ortağı on grupta sınıflandırılmıştır¹¹. İhracat ve ithalat yoğunluğu hesaplamalarında denklem 1 ve 2’deki formüller kullanılmıştır. Her bir denklemde i Türkiye’yi, j ise ticaret ilişkisi içinde bulunan ülke grubunu göstermektedir. Ayrıca her bir ülke grubunun Türkiye’nin ihracat ve ithalatı içindeki payı ile bu ülke grupları ile dış ticaret dengesi de aşağıdaki grafiklerde sunulmuştur. Hesaplamalarda Birleşmiş Milletler (UN) COMTRADE veri tabanından alınan mal ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır. Bununla Türkiye’nin ticaret politikalarının AB ile ilişkilerin derinleştirilmesi, bölgesel çeşitlendirme ve pazar genişlemesi gibi hedefleri sağlamada ne derece başarılı olduğunu değerlendirmek amaçlanmaktadır. Bu amaçla bu bölümde Türkiye’nin bu ülke grupları ile ticaret yoğunlukları ve bunların benimsenen ticaret politikalarına paralel olarak değerlendirilmesi verilmiştir.

Türkiye’nin söz konusu ülke gruplarıyla ticaret dengesini gösteren Şekil 2’ye göre Türkiye mal ticaretinde birçok ülke grubuna karşı dış ticaret açığı vermektedir. Özellikle Şanghay ve ASEAN gibi önemli sanayi ve enerji ihracatçısı ülke grupları ile kalıcı yapısal ticaret açıkları söz

¹¹ Türkiye’nin ticaret ilişkisi içinde olduğu ülkeler ASEAN, Afrika Birliği, Avrupa Birliği, MENA, AB-dışı Avrupa ülkeleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Okyanusya, Şanghay ve Diğer Asya şeklinde 10 ülke grubu altında sınıflandırılmıştır. Her bir ülke grubunda yer alan ülkelerin listesi Ekler bölümünde EK5’te verilmiştir.

konusudur. Bu açıklar özellikle 2010 sonrasında genişlemiş ve Türkiye'nin bu ülke gruplarına ithalat bağımlılığı artmıştır. Bu açıkların hafifletilmesinde son yıllarda MENA, AB ve Afrika Birliği ülkeleri ile gerçekleştirilen ticaret etkili olmuştur. Ancak genel tablo, ülkenin dış girdilere bağımlılığının devam ettiğini yansıtmakta ve ithalatı yerli üretim ile ikame etmede ve alternatif tedarik kaynakları elde etmede sınırlı başarıya sahip olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla mevcut politikaların cari açıkları azaltma hedefinden uzak olduğu söylenebilir.

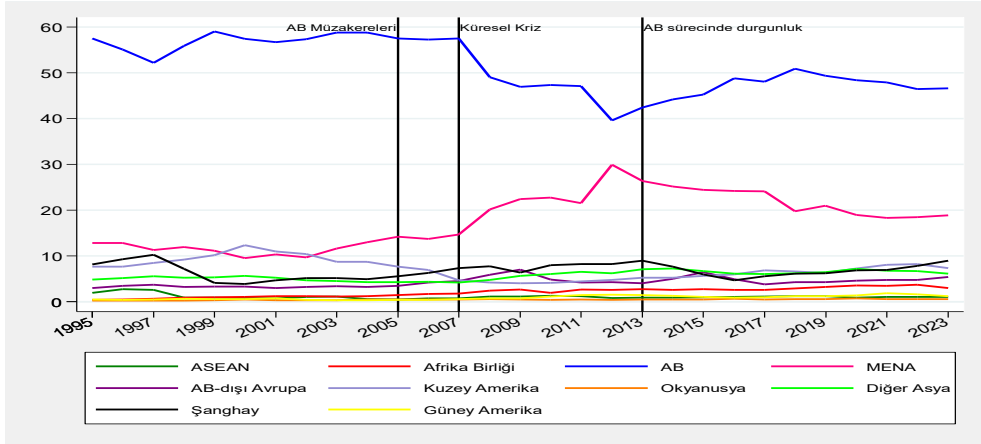
Şekil 2: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla Ticaret Dengesi (milyar dolar)

Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Tüm ülke gruplarının Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki paylarını gösteren Şekil 3 ise Türkiye'nin ihracatının değişen yapısını göstermektedir. AB'nin payı hala baskın olmakla birlikte, 2007'den itibaren azalış sergilemektedir. Bunda hem 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin hem de AB ilişkilerinde yaşanan duraksamanın etkisi vardır. 2000'li yılların başından itibaren MENA, Afrika Birliği ve AB-dışı Avrupa ülkelerinin payları artmıştır. Bu, Türkiye'nin 2000'li yıllardan itibaren şekillenen çok boyutlu dış politika anlayışıyla örtüşmektedir ve Afrika ve Orta Doğu ve Balkanlar'da yoğunlaştırılmış ticaret diplomasisi gibi "açılım" (Avrupa Birliği dışındaki bölgelere yönelik proaktif açılımlar) stratejilerinin sonuçlarını yansıtmaktadır (Öniş & Yılmaz, 2009). Ancak bu payların yatay seyretmesinin ve/veya azalmasının, bu tür girişimlerin sınırlı kurumsal derinliğe sahip olmasından ve söz konusu bölgelerde yaşanan istikrarsızlıklardan kaynaklandığı söylenebilir (Özkan & Orakçı, 2023; Minko, 2024).

Şekil 3: Ülke Gruplarının Türkiye'nin İhracatındaki Payı (%)

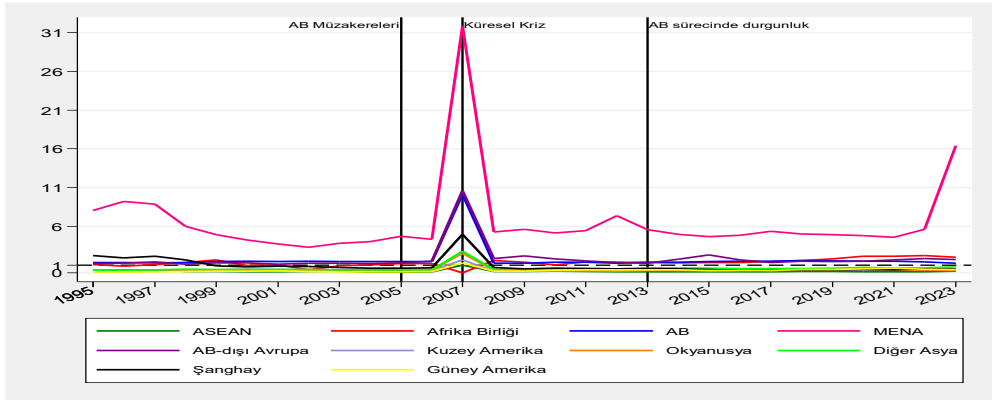

Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Her bir ülke grubu için hesaplanan ihracat yoğunluğu indeksi Şekil 4'te verilmiştir¹². Ticaret ortaklarının dünya ticaretindeki konumlarını dikkate aldığı için ihracat yoğunluğu indeksi, ticaret paylarına kıyasla daha rafine bir ölçüm sunmaktadır. Şekil, Türkiye'nin en yoğun ihracat ilişkilerinin her zaman en yüksek hacimli ilişkiler olmadığını göstermektedir. Analiz dönemi olan 1995-2023 boyunca en yoğun ihracat ilişkileri MENA ülkeleri ile gerçekleşmiştir. MENA için indeks değeri hep 1'in üstündedir ve bu küresel ticaret beklentilerinin üzerinde güçlü ve sürekli bir ihracat eğilimine işaret etmektedir. Bu bulgu, Çeştepe (2012) ve Demir (2020)'in MENA ülkeleriyle kültürel ve coğrafi yakınlığın Türkiye'nin ticaret yoğunluğunu artırdığına dair sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Afrika'nın ihracat yoğunluğu ise 2010'dan itibaren 1'in üzerine çıkmıştır. Bu da Türkiye'nin Afrika'ya küresel ekonomik ağırlığına bağlı olarak beklenenden daha yoğun ihracat yaptığını göstermektedir. Bu eğilim 2010 sonrasında Türkiye'nin Afrika'ya yönelik yeni dış politika ve ticari açılım stratejileriyle tutarlılık göstermektedir. Ayrıca, görece düşük ihracat paylarının aksine bu yüksek değerler, Türkiye'nin bu bölgelere erişiminin yapısal derinliğindeki artışı yansıtmaktadır (Siyakiya, 2019).

¹² Her bir ülke grubu için hesaplanan ihracat ve ithalat yoğunluğu indeksleri görselleştirilerek Ekler bölümünde EK2'de sunulmuştur.

Şekil 4: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla İhracat Yoğunluğu İndeksi

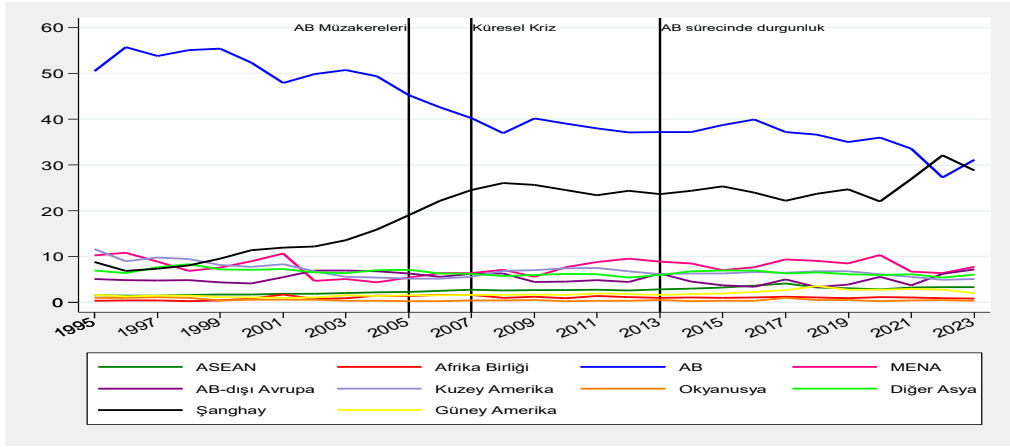

Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Buna karşılık, Türkiye'nin ihracatı içinde önemli bir paya sahip AB'nin ihracat yoğunluk indeksi tüm dönem boyunca 1'den büyük olmakla birlikte 1'e yakın değerlere sahiptir. Dolayısıyla indeks değeri Türkiye'nin AB'ye ihracat hacminin AB'nin küresel ticaret payıyla orantılı olduğunu göstermekle birlikte, toplam ihracattaki önemine kıyasla nötr (AB'nin küresel ticaretteki rolüyle orantılı) bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Benzer şekilde, AB'ye kıyasla az da olsa yüksek olmakla birlikte, AB-dışı Avrupa ülkeleriyle de indeks 1 civarındadır. Bu, bir ölçüye kadar Türkiye'nin AB-dışı ülkelerin büyük bir bölümüyle ticaret anlaşması olmasıyla açıklansa da, ticaret anlaşmalarının veya bölgesel stratejilerin sonucundan ziyade coğrafya odaklı ticaret genişlemesini ve bu ülkelerle olan kültürel bağların bir sonucudur (Kaminski & Ng, 2006). ASEAN, Şanghay ve Diğer Asya ile ihracat yoğunluğu ise küresel finansal kriz dönemi hariç 1'in oldukça altında kalmıştır. Bu bulgu, Altay vd. (2010)'un Türkiye'nin ticaret yoğunluğunun büyük ölçüde coğrafi ve kültürel yakınlık temelinde şekillendiğine dair tespitleriyle de tutarlıdır. Bulgular, Türkiye'nin Asya'nın büyüyen pazarlarına sınırlı yapısal nüfuzuna işaret etmektedir. Küresel ticaretteki önemine rağmen Asya'daki ihracat yoğunluğunun sürekli olarak düşük olması, genellikle hedeflenen sektörel stratejilerin ve yüksek büyüme oranına sahip Asya ekonomileriyle kapsamlı ticaret anlaşmalarının yokluğuna atfedilen etkili pazar nüfuzunun eksikliğine işaret etmektedir (Altay, 2024b). Kuzey Amerika, Latin Amerika ve Okyanusya benzer şekilde zayıf yoğunluk değerleri kaydederek bu bölgelerle diplomatik açılımların sınırlı kaldığına işaret etmektedir. AB üyesi olmayan Avrupa ülkeleri, stratejik hedeflemeden ziyade coğrafi olarak yönlendirilen ekonomik bağlarla tutarlı olarak 1'e yakın istikrarlı bir yoğunluk göstermektedir.

İthalat tarafında ise, Türkiye'nin toplam ithalatında ülke gruplarının paylarını gösteren Şekil 5, Türkiye'nin ithalat yöneliminin değiştiğini göstermektedir. Şekle göre AB'nin Türkiye'nin ithalatı içindeki payı 2000'li yılların başlarından itibaren azalırken, ASEAN ve Şanghay ülkelerinin payı istikrarlı bir şekilde artış sergilemiştir. Özellikle Şanghay ülkelerinin payı, son yıllarda AB ülkelerinin payını aşmıştır. Bu durum, Türkiye'nin özellikle ara mallar ve makineler için Asya liderliğindeki küresel değer zincirlerine artan entegrasyonunu yansıtmaktadır (Artekin & Duran, 2022). MENA, AB-dışı Avrupa, Diğer Asya ve Kuzey Amerika istikrarlı paylarını korurken, Afrika, Okyanusya ve Güney Amerika Türkiye'nin ithalatında oldukça düşük paylara sahiptir.

Şekil 5: Ülke Gruplarının Türkiye'nin İthalatındaki Payı (%)

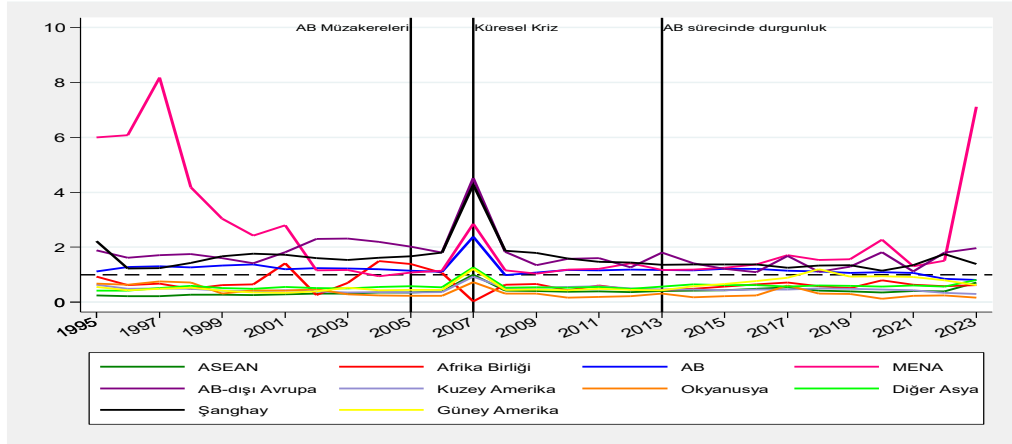
Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Şekil 6'da sunulan ithalat yoğunluğu indeksleri, Türkiye'nin başta Çin ve Rusya olmak üzere Şanghay ülkelerine bağımlılığının sadece hacimsel değil yapısal olduğunu doğrulamaktadır. İthalat yoğunluğu indeksi bu ülke grubu için 1995-2023 dönemi boyunca sürekli olarak 1'in üzerinde hesaplanmıştır. Bu da Türkiye'nin bu ülke grubunda, küresel ticaretteki paylarına göre daha fazla ithalat gerçekleştirdiğini ve yoğun bağımlılığını göstermektedir. Bu bağımlılığın kaynağı Rusya'dan yapılan enerji ithalatı ve Çin'den yapılan ara malı ithalatıdır. Türkiye'nin Rusya ile ticaretini analiz eden Şimşek vd. (2017) de Türkiye'nin Rusya'dan yaptığı ithalatın hacim ve indeks değeri açısından yüksek olduğunu tespit etmiştir. Bunun yanında ASEAN ülkeleri ile gerçekleştirilen ithalat indeks değeri 1'in altında olmakla birlikte artış eğilimindedir. Öte yandan Diğ er Asya ile ithalat yoğunluğu indeksi değerleri 1'in altındadır. Bu da ticaret hacmindeki ılımlı artışlara rağmen Türkiye'nin bu ülke gruplarına güçlü yapısal bir tedarik ilişkisi geliştirmediğini göstermektedir.

Öte yandan 1'e yakın olan ithalat yoğunluğu indeksi, AB'den yapılan ithalatta, ihracatta olduğu gibi, nötr bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak indeks, son yıllarda 1'in altına gerilemiştir. Bu da ithalatta AB'ye bağımlılığın azaldığının bir göstergesidir. Türkiye'nin Afrika, Güney Amerika, Okyanusya ve Kuzey Amerika ülkelerine yönelik aktif dış politika ve ticaret anlaşmaları girişimlerine rağmen (Altay, 2024b; Sherstyukov, 2024; Önsoy, 2017; Öniş & Yılmaz, 2009), bu bölgeler için hesaplanan ithalat yoğunluğu değerleri söz konusu dönemde büyük çoğunlukla 1'in altında kalmıştır. Sürekli olarak düşük seyreden yoğunluk değerleri, siyasi motivasyonlu bağlar genişlerken gerçek ithalat akışlarının düşük kaldığını gösteren mevcut çalışmalarla uyumludur (Erkekoğlu & Yılmaz, 2019). Bu bulgu, bu bölgelerin hedeflenen aksine önemli ithalat ortakları haline gelmediğini ve Türkiye'nin tedarik modeline sınırlı entegre edildiğini göstermektedir. AB üyesi olmayan Avrupa ülkeleri, güçlü bir entegrasyon olmaksızın coğrafi olarak yönlendirilen ve tarihsel olarak köklü ticaret bağlantılarını yansıtan 1 civarında dengeli ithalat yoğunluğunu korumaktadır. Son olarak MENA için hesaplanan indeks değeri

dönem boyunca 1 civarında seyretmiştir. İndeks değeri AB ve AB-dışı Avrupa'ya kıyasla düşük olsa da, istikrarlı bir ithalat ilişkisi sergilemiştir¹³.

Şekil 6: Türkiye'nin Ülke Gruplarıyla İthalat Yoğunluğu İndeksi

Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

Genel olarak, veriler Türkiye'nin dış ticaret politikasının seçici ancak dengesiz sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Çeşitli politika adımlarıyla şekillenen dış ticaret hacmi değer olarak artış gösterse de, her ülke grubunda güçlü ticaret ilişkileri geliştirmede henüz başarıya ulaşmamıştır. MENA ve Afrika bölgelerine yönelik ihracat çeşitlendirmesi, yoğunluk indeksleri dikkate alındığında gözle görülür kazanımlar sağlamıştır. Ancak benzer bir başarı Asya veya Amerika ülkeleri için geçerli olmamıştır. İthalat tarafında ise Asya'ya yönelik artan yapısal bağımlılık, dış ticarete büyüyen bir asimetriye yol açmıştır. Diğer bölgelere yönelik bulgular, mevcut politikaların alternatif tedarik kanalları oluşturmada yetersiz kaldığını ve bu durumun önemli bir politika boşluğuna işaret ettiğini göstermektedir. Öte yandan GB, Türkiye'nin AB ile olan ticari ilişkilerinde temel belirleyici olmaya devam etmektedir. Fakat son dönemdeki girişimler, uzun vadeli istikrar için gerekli olan kurumsal derinlik ve karşılıklı bütünleşme düzeyini henüz sağlayamamıştır. Bu bulgular, bölgesel entegrasyonu derinleştiren, asimetrisi

¹³ Ticaret yoğunluğu indeksinin yapısal sağlamlığını değerlendirmek amacıyla GMATI indeksi hesaplanmıştır. Bu amaçla, 1995-2020 dönemine ait tüm ülke çiftlerini kapsayan veriler kullanılarak ihracat ve ithalat akımları için çekim modeli ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Veriler Gravity Veritabanı'ndan alınmıştır (Conte vd., 2022). Tahminlerde literatürde yaygın olarak kullanılan standart çekim modeli değişkelerinin (fiziki mesafe, ortak sınır, kolonyal bağ ve serbest ticaret anlaşması) yanı sıra ihracatçı-yıl ve ithalatçı-yıl sabit etkileri eklenmiştir. Standart hatalar ise ülke çifti düzeyinde kümelenmiştir. Modeller, değişen varyans sorununu dikkate alan ve çarpım formundaki çekim modeline daha uygun olan PPML (Poisson pseudo-maximum likelihood) tahmincisiyle tahmin edilmiştir (Santos Silva & Tenreyro, 2006). Tahminlerden elde edilen öngörülen (predicted) ticaret değerleri ülke grupları düzeyinde toplanmıştır, buradan her grup ve yıl için beklenen ticaret yoğunluğu hesaplanmıştır. Gerçekleşen ticaret yoğunluğu değerlerinin bu beklenen değerlere oranlanmasıyla GMATI hesaplanmıştır. Hem ihracat hem de ithalat için ülke grubu bazında hesaplanan GMATI değerleri Ekler bölümünde EK3 ve EK4'teki grafiklerde sunulmuştur. Yapısal olarak düzeltilmiş bir ticaret yoğunluğu göstergesi olan GMATI sonuçları, düzey olarak farklılaşmakla birlikte, niteliksel olarak Şekil 4 ve 6'da sunulan ihracat ve ithalat yoğunluğu indeksleri ile tutarlıdır. GMATI bulguları da Türkiye'nin güçlü ticaret ilişkileri olduğu ülke gruplarının ihracatta MENA, AB ve AB-dışı Avrupa, ithalatta ise Şanghay, AB ve AB-dışı Avrupa olduğunu göstermiştir. Yine GMATI bulguları da son yıllarda Afrika Birliği ülkeleri ile ihracat ilişkilerinin güçlendiğini, buna karşılık AB ülkeleri ile ithalat ilişkilerinin zayıflama eğiliminde olduğunu ortaya koymaktadır.

azaltan ve nicelik temelli hedeflerin ötesine geçerek kalıcı pazar çeşitlendirmesini destekleyen daha bütüncül bir ticaret politikası ihtiyacına işaret etmektedir.

6. Sonuç ve Değerlendirmeler

Türkiye'nin 2000'li yılların başından bu yana değişen dış politikası, dış ticaret politikasını da önemli ölçüde etkilemiştir. Avrupa merkezli bağımlılık yerine çok boyutlu bölgesel açılımı öngören bu dönüşüm, diplomatik girişimlerin ülkenin ekonomik çıkarlarıyla örtüştüğü bir "ticaret devleti" modeli ile karakterize edilmiştir. Afrika Ortaklık Politikası ve Latin Amerika Eylem Planı gibi girişimler, ticaret pazarlarını çeşitlendirmek ve jeopolitik özerklik sağlamak için benimsenen bilinçli strateji için atılmış adımlardır. Atılan adımlar ticaret hacminin ilgili ülke grupları ile artması ile sonuçlanmıştır. Örneğin Afrika Ortaklık Politikası kapsamında atılan kurumsal iş birliği adımları, bu bölge ile ticaretin %45 civarında artmasıyla sonuçlanmıştır (Siyakiya, 2019). Bu durum 1'in üstünde olduğu tespit edilen ihracat yoğunluğu indeksi ile de görülmektedir. Ancak Güney ve Kuzey Amerika ve Okyanusya'da Türkiye'nin tedarik ağlarına benzer bir şekilde ulaşamadığı, yapısal bütünleşmenin sınırlı kaldığı görülmektedir (Artekin & Duran, 2022; Erkekoğlu & Yılmaz, 2019). Bunu 1'den küçük elde edilen ithalat yoğunluğu indeksleri desteklemektedir. Bu durum, sektöre özgü stratejilerin ve kapsamlı ticaret anlaşmalarının yokluğunda dış politika odaklı ticaret modellerinin sınırlılıklarını gözler önüne sermektedir (Kaminski & Ng, 2006; Altay, 2024a).

Ancak Türkiye'nin dönüşen ticaret stratejisinin temelleri daha önce, özellikle de 1995'te AB-Türkiye arasında imzalanan GB ile atılmıştır. Bu anlaşma Türkiye-AB arasında derin bir entegrasyon dönemini başlatmış, bu, 2000'li yılların başında önemli ticari kazanımlar sağlamış ve Birliği Türkiye'nin en istikrarlı ve kurumsallaşmış ortağı haline getirmiştir. Ancak kurumsal derinleşmenin daha ileriye götürülebilmesi, tek bir entegrasyona bağımlılığın yarattığı kırılma noktaları ve pazar çeşitlendirme ihtiyacı, bu entegrasyonun ivmesini azaltmış ve AB'nin Türkiye'nin ticaretindeki görece ağırlığı azaltmıştır. Bu bağımlılığı azaltma çabası neticesinde Türkiye 2000'li yılların ortalarından itibaren MENA, Afrika ve Balkanlar gibi bölgelere yönelik bölgesel çeşitlendirme stratejilerini daha aktif biçimde hayata geçirmiştir. Bu çabalar, diplomatik açılım ile ticaret teşvik mekanizmalarının örtüştüğü bazı geleneksel olmayan pazarlarda, özellikle 2005-2015 döneminde, sınırlı ihracat artışları sağlamıştır. Ancak bu kazanımlar belirli bölgelerde yoğunlaşmıştır. Karşılıklı ithalat akımlarının gelişmemesi ve ticari ilişkilerin kurumsallaştırılamaması nedeniyle uzun vadeli bir bütünleşme sağlanamamıştır. Bunun yanında ülkenin ticaret yapısı özellikle ara ve yüksek teknoloji mallarda Asya'ya artan ithalat bağımlılığı nedeniyle giderek asimetrik hale gelmiştir. Ticaretin teşviki pazara erişimi genişletirken, buna sağlam bir sanayi politikası, lojistik entegrasyon veya sektöre özel yatırım stratejileri eşlik etmemiştir. Bu da uzun vadeli ekonomik karşılıklı bağımlılığı ve endüstriyel iyileştirme adımlarını sınırlandırmıştır (Togan, 2010; Akpiliç vd., 2024). Bu dengesizlik, Türkiye'nin küresel değer zincirlerinin daha yüksek katma değerli segmentlerinde kendini yeniden konumlandırma kapasitesini zayıflatmıştır.

Sonuç olarak Türkiye coğrafi olarak pazar çeşitlendirme politikasında başarılı olmuş ancak benimsediği politikalar yapısal bütünlükten uzak kalmıştır. AB'nin ticaretteki hakimiyeti azalmış olsa da dengeleyici rolü devam etmektedir. Dolayısıyla son dönemde yürürlüğe giren Avrupa Yeşil Mutabakatı bu ilişkide Türkiye için zorunlu bir uyum sürecini gerekli kılmakta ve dış ticaret politikalarının çevresel standartlarla bütünleşmesini önemli hale getirmektedir. MENA ve Afrika ülkeleri, politika adımlarının başarısıyla sonuçlanan bölgeler olsa da bu adımlar sürdürülebilir entegrasyon için gerekli kurumsal derinlikten yoksundur. Asya ülkeleri için atılan adımlar ise

Asya'nın Türkiye'nin ithalat yapısındaki rolünün orantısız bir şekilde artmasıyla ve tek taraflı bağımlılığın güçlenmesiyle sonuçlanmıştır. Kuzey ve Güney Amerika ve Okyanusya ise dış ticarete hem ihracat hem de ithalat açısından hâlâ marjinal konumdadır.

Türkiye'nin son yıllarda "proaktif dış politika" motivasyonu ile geliştirmeye çalıştığı dış ticaret ilişkileri ticaretin artmasıyla ve pazar çeşitlendirmesiyle sonuçlanmıştır. Ancak dış ticaret açığını kapatmada ve ithalatta bağımlılığı azaltmada sonuç alınamamıştır. Özellikle son yıllarda tedarik zincirlerinde yaşanan dönüşümler ve küresel korumacılığın artması, benimsenen dış ticaret politikalarının yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır. Benimsenen ticaret politikalarının etkinliğini arttırmak için ticaret diplomasisi ile ulusal ekonomik stratejiler arasında daha fazla uyum sağlanması gerekmektedir. Bu uyumu sağlamak için sanayi modernizasyonu, altyapı yatırımları, gümrük uyumu ve hedefe yönelik bölgesel ya da ikili anlaşmalar gereklidir. Ancak böyle bütüncül bir yaklaşım ile yapısal bağımlılıklar azaltılabilir, küresel değer zincirine katılımlar derinleştirilebilir ve diplomatik adımlar kalıcı ve karşılıklı ticaret ilişkilerine dönüştürülebilir.

Bu çalışma, Türkiye'nin farklı ülke gruplarıyla dış ticaret yoğunluğunu uzun dönemli bir perspektifle inceleyerek mevcut yönelimlerin dış ticaret politikalarıyla uyumunu ortaya koymuştur. Ancak gelecekte yapılacak araştırmalar, bu bulguları derinleştirecek çeşitli yönlerde ilerleyebilir. Öncelikle, sektörel düzeyde ticaret yoğunluğu analizleri gerçekleştirilerek pazar çeşitlendirmesinin hangi sektörlerde daha başarılı olduğu belirlenebilir. İkinci olarak, ticaret yoğunluğunu belirleyen faktörlerin tespiti için çekim modeli kullanılabilir. Bu kapsamda, modelde bağımlı değişken olarak ihracat veya ithalat yerine ticaret yoğunluğu indeksinin kullanılması, ekonomik büyüklük, mesafe, ticaret anlaşmaları, kurumsal yakınlık ve politik istikrar gibi değişkenlerin ticaret yoğunluğu üzerindeki etkilerinin ölçülmesine olanak sağlayacaktır. Ayrıca, ticaret yoğunluğundaki değişimlerin ekonomik büyüme, sanayi yapısı ve rekabetçilik üzerindeki dolaylı etkileri incelenerek, dış ticaret politikalarının sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ne ölçüde uyumlu olduğu değerlendirilebilir. Son olarak, ileride yapılacak araştırmalar ticaret yoğunluğu analizine mekânsal kümelenme veya bölgesel yoğunlaşma yaklaşımlarını entegre ederek, Türkiye'nin dış ticaret ağlarının coğrafi yapısını daha ayrıntılı biçimde inceleyebilir.

Kaynakça

- Akal, M. & Ersoy, A. Y. (2015). Osmanlı 45 ülkelerinin Türkiye ile dış ticaret yoğunlukları gelişimi ve yeni Osmanlılık. *International Journal of Human Sciences*, 12(1), 1244-1262. <https://doi.org/10.14687/ijhs.v12i1.3253>
- Akman, M. S. (2023). Türkiye'nin dış ticaret politikası ve uygulamaları: 1923-2023. Ö.F. Çolak (Ed.), *Yüzyılın ekonomisi cilt II: Yüzyılın makroekonomik analiz* içinde (ss. 315-360). Efil Yayınevi.
- Akpiliç, F., Aslan, Ç., & Bulut, E. (2024). The effects of global economic policy uncertainties on manufacturing industry exports: The case of Türkiye. *Industrial Policy*, 4(2), 50-58. <https://doi.org/10.61192/indpol.1596389>
- Altay, H., Çelebioğlu, F., & Şen, A. (2010). Ticari yoğunlaşma kapsamında Türkiye'nin küresel ölçekli dış ticaret analizi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 161-172. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4768/65582>
- Altay, S. (2024a). Trade policy review of Turkey. *The World Economy*, 47(9), 3861-3892. <https://doi.org/10.1111/twec.13609>
- Altay, S. (2024b). Regional trade agreements in Turkish foreign policy: A rising trading state's quest for trade sovereignty. *Turkish Studies*, 26(2), 229-264. <https://doi.org/10.1080/14683849.2024.2440434>
- Anderson, J. E., & van Wincoop, E. (2003). Gravity with Gravitas: A Solution to the Border Puzzle. *American Economic Review*, 93(1), 170-192.
- Artekin, A. Ö., & Duran, M. S. (2022, 12-13 Mayıs). Development of international trade in Turkey: Trends and changes. *12th International Scientific Conference "Business and Management 2022"*. Vilnius, Litvanya. <https://doi.org/10.3846/bm.2022.713>
- Aydoğuş, O. (2011). Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkeleri ve Türkiye. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 5, 36-44. <https://iktisatvetoplum.com/mena-orta-dogu-ve-kuzey-afrika-ulkeleri-ve-turkiye-osman-aydogus/>
- Aynagöz Çakmak, Ö. (2017). Orta Asya: Bölgesel entegrasyon girişimleri ve öneriler. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 17(33), 116-134. <https://doi.org/10.30976/susead.327538>
- Bano, S. (2002). Intra-industry trade and trade intensities: Evidence from New Zealand (Working Paper in Economics 5/02), University of Waikato. <https://researchcommons.waikato.ac.nz/entities/publication/cbd0e920-58b7-482d-9648-845ca4d221a9>
- Brown, A. J. (1949). *Applied economics: Aspects of the world economy in war and peace*. George Allen and Unwin.
- Chen, B., & Li, Y. (2014). Analyzing bilateral trade barriers under global trade context: A gravity model adjusted trade intensity index approach. *Review of Development Economics*, 18(2), 326-339. <https://doi.org/10.1111/rode.12087>
- Conte, M., Cotterlaz, P., & Mayer, T. (2022). The CEPII Gravity database. (Working Paper No: 2022-05) CEPII.
- Çeştepe, H. (2012). Türkiye'nin seçilmiş Ortadoğu ülkeleriyle ticaretinin analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 23-43. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esad/issue/6059/81455>
- Demir, M. A. (2020). Türkiye ile seçilmiş Orta Doğu ülkeleri arasındaki ticaret yoğunluğunun analizi. *Nazilli İİBF Dergisi*, 1(1), 1-14. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/niibfd/issue/55259/745791>
- Drysdale, P., & Garnaut, R. (1982). Trade intensities and the analysis of bilateral trade flows in a many-country world. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 22(2), 62-84. <https://www.jstor.org/stable/43295729?seq=1>

- Ekor, M., Adeniyi, O., & Saka, J. (2015). Trade intensity analysis of South Africa-BRIC economic relations (MPRA Paper No. 82632). Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/82632/>
- Elmorsy, S. A. (2015). Determinants of trade intensity of Egypt with COMESA countries. *Bandung*, 2(1), 1-25. <https://doi.org/10.1186/s40728-014-0002-6>
- Emeç, A. S., Kaplan, F., & Koluman, A. (2021). Türkiye ile Afrika ülkeleri arasındaki dış ticaret üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 26(4), 509-520. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/sduibfd/issue/65632/996729>
- Erkekoğlu, H., & Yılmaz, B. (2019). Investigation of foreign trade between Turkey and member countries of Asia-Pacific Economic Cooperation (APEC) with gravity model. *Journal of Yaşar University*, 14(54), 141-151. <https://doi.org/10.19168/JYASAR.525789>
- Head, K., & Mayer, T. (2014). Gravity equations: Workhorse, toolkit, and cookbook. *Handbook of International Economics*, 4, 131-195.
- Karaalp, H. S. (2011). Competitiveness of Turkey in Eurasia: A comparison with CIS countries. *China-USA Business Review*, 10(9), 727-744.
- Kaminski, B., & Ng, F. (2006). Turkey's evolving trade integration into Pan-European markets. World Bank Policy Research Working Paper No. 3908. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/30415414-b1c6-5203-8fee-2142f5f17393>
- Kirişçi, K. (2009). The transformation of Turkish foreign policy: The rise of the Trading State. *New Perspectives on Turkey*, 40. <https://doi.org/10.1017/S0896634600005203>
- Kirişçi, K., & Kaptanoğlu, N. (2011). The politics of trade and Turkish foreign policy. *Middle Eastern Studies*, 47(5), 705-724. <https://doi.org/10.1080/00263206.2011.613226>
- Kojima, K. (1964). The pattern of international trade among advanced countries. *Hitotsubashi Journal of Economics*, 5(1), 16-36. <https://core.ac.uk/download/pdf/6835715.pdf>
- Kutlay, M. & Öniş, Z. (2020). Otoriter kapitalizmin yükselişi: Değişen küresel dengeler ve demokrasinin geleceği üzerine. *İktisat ve Toplum Dergisi*, 120, 42-53. <https://iktisatvetoplum.com/otoriter-kapitalizmin-yukselisi-degisen-kuresel-dengeler-ve-demokrasinin-gelecegi-uzerine-mustafa-kutlay-ziya-onis/>
- Kutlay, M. (2012). Yeni Türk dış politikasının ekonomi politiği: Eleştirel bir yaklaşım. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 9(35), 101-127. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uidergisi/issue/39283/462614>
- Kutlay, M. (2024). "21. yüzyılı kazanmak: Güç geçişleri döneminde Küresel Güney ve Türkiye". TÜSİAD Küresel Siyaset Forumu Makale Dizisi No: 7. <https://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/11667-tusi-ad-kuresel-siyaset-forumu-makale-dizisi-no-7-21-yuzyili-kazanmak-guc-gecisleri-doneminde-kuresel-guney-ve-turkiye>
- Malik, J., & Rather, S. A. (2018). China's trade intensity with South Asian countries. *Journal of Economics and International Finance*, 10(4), 30-42. <http://dx.doi.org/10.5897/JEIF2015.0682>
- Maryam, J., Banday, U. J., & Mittal, A. (2018). Trade intensity and revealed comparative advantage: An analysis of Intra-BRICS trade. *International Journal of Emerging Markets*, 13(5), 1182-1195. <https://doi.org/10.1108/IJoEM-09-2017-0365>
- Metin, M., & İspiroğlu, F. (2017). Türkiye'nin MENA ülkeleri ile dış ticareti: Bir makroekonomik değerlendirme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 23-38. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ksuibf/issue/30884/334301>
- Minko, A. E. (2024). Intersections of Middle East crises and African stability: Assessing the impact of regional conflicts on peace and security in Sub-Saharan Africa. *Journal of Political Science: Bulletin of Yerevan University*, 3(9), 11-33. <https://doi.org/10.46991/JOPS/2024.3.9.011>

- Öniş, Z., & Yılmaz, Ş. (2009). Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign policy activism in Turkey during the AKP era. *Turkish Studies*, 10(1), 7-24. <https://doi.org/10.1080/14683840802648562>
- Önsoy, M. (2017). Latin America-Turkey relations: Reaching out to distant shores of the Western Hemisphere. P. Gözen Ercan (Ed.), *Turkish foreign policy içinde* (ss. 237-258). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-319-50451-3_12
- Özkan, M., & Orakçı, S. (2023). Decoding of Turkey's last two decades in Africa. M. Vasiliev, D. A. Degterev, & T. M. Shaw (Ed.), *Africa and the formation of the new system of international relations-Vol. II içinde* (ss. 205-216). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-031-34041-3_13
- Pamuk, Ş. (2023). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Papuççular, H. (2023). *Cumhuriyetin dış politikası*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Paswan, A. (2021). India's bilateral trade with China: Empirical study based on Trade Intensity Index and Trade Reciprocity Index. *Studies in Economics and Business Relations*, 2(1), 1-16. <https://doi.org/10.48185/sebr.v2i1.81>
- Phan, T. H., & Jeong, J. Y. (2012). An analysis of Korea-Vietnam bilateral trade relations (MPRA Paper No. 48312). Munich Personal RePEc Archive. <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/48312/>
- Rosecrance, R. N. (1986). *The rise of the trading state: Commerce and conquest in the modern world*. Basic Books.
- Santos Silva, J.M.C., & Tenreyro, S. (2006). The log of gravity. *The Review of Economics and Statistics*, 88(4), 641-658. <https://doi.org/10.1162/rest.88.4.641>
- Saray, M. O. (2019). D-8 ekonomileri, dış ticaret desenleri ve Türkiye için önemi: İhracat ve ithalat yoğunluğu endeksiyle bir değerlendirme. *Current Research in Social Sciences*, 5(2), 171-188. <https://doi.org/10.30613/uresosc.627642>
- Sherstyukov, S. (2024). Turkey's relations with the countries of Latin America and the Caribbean in the 21st century: In search of strategic autonomy. *Journal of Volgograd State University: Series 4. History. Regional Studies. International Relations*, 29(1), 193-202. <https://doi.org/10.15688/jvolsu4.2024.1.17>
- Siyakiya, P. (2019). Analysing the Turkey-Africa relationship's impact on the flow of Turkey's exports. *Empirical Economic Review*, 2(1), 35-62. <http://dx.doi.org/10.29145/eer/21/020102>
- Şimşek, N., Şimşek, H. A., & Zhanaltay, Z. (2017). Analysis of bilateral trade relations between Turkey and Russia Federation. *Bilgi*, (83), 1-26.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024). "2023 Yılında Cumhuriyet Tarihimizin İhracat Rekorunu Kırdık" 7 Kasım 2025 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/haberler/2023-yilinda-cumhuriyet-tarihimizin-ihracat-rekorunu-kirdik> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Dünya Ticaret Örgütü". 15 Nisan 2025 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/dunya-ticaret-orgutu-dto.tr.mfa> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Orta Asya Ülkeleri ile İlişkiler". 15 Nisan 2025 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye'nin Latin Amerika ve Karayiplere Yönelik Politikası ve Bölge Ülkeleri ile İlişkileri". 15 Nisan 2025 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/i-turkiye-nin-latin-amerika-ve-karayiplere-yonelik-politikasi-ve-bolge-ulkeleri-ile-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. "Türkiye-Afrika İlişkileri". 15 Nisan 2025 tarihinde <https://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa> adresinden erişildi.
- T.C. Ticaret Bakanlığı. "Uzak Ülkeler Stratejisi". 15 Nisan 2025 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/ihracat/uzak-ulkeler-stratejisi> adresinden erişildi.

- T.C. Ticaret Bakanlığı. “Yürürlükte Bulunan STA’lar”. 15 Nisan 2025 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/serbest-ticaret-anlasmalari/yururlukte-bulunan-stalar> adresinden erişildi.
- Tapsoba, S. J. A. (2008). Trade intensity and business cycle synchronicity in Africa. *Journal of African Economies*, 18(2), 287-318. <https://doi.org/10.1093/jae/ejn014>
- Togan, S. (2010). Turkey: Trade Policy Review 2007. *The World Economy*, 33(11), 1339-1389. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2009.1254.x>
- United Nations. (n.d.). UN Comtrade Database. United Nations Statistics Division. 1 Nisan 2025 tarihinde <https://comtradeplus.un.org/> adresinden erişildi.
- Vollrath, T. L. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity measures of revealed comparative advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 127(2), 265-280. <http://www.jstor.org/stable/40439943>
- Yang, Y., & Gupta, S. (2007). Regional trade arrangements in Africa: Past performance and the way forward. *African Development Review*, 19(3), 399-431. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8268.2007.00169.x>
- Yazgan, M. E., & Derici Şengül, Ö. (2023), Türkiye’nin dış ticaret macerası, Ö.F. Çolak (Ed.) *Yüzyılın Ekonomisi Cilt II: Yüzyılın Makroekonomik Analiz* içinde (ss. 361-390). Efil Yayınevi
- Yotov, Y. V., Piermartini, R., Monteiro, J-A., & Larch, M. (2016). An advanced guide to trade policy analysis: The structural gravity model. Geneva: UNCTAD and WTO. https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/advancedwtounctad2016_e.pdf

Extended Summary

Evaluation of Türkiye's Regional Foreign Trade Intensity Between 1995 and 2023 within the Scope of Adopted Trade Policies

This study analyses Türkiye's trade intensity in different markets and assesses whether foreign trade policies influence its orientation towards various regional partners. The research measures the strength of Türkiye's bilateral exports and imports relations with ten different country groups over the period 1995-2023 and reveals the extent to which changes in these relations align with transformations in trade policy. In this context, the study evaluates the effectiveness and sustainability of Türkiye's market diversification goals. From the founding of the Republic until 1980, trade policy was conducted with import substitution strategies; domestic production was protected by customs walls, but the limitations of exports and dependence on energy imports led to currency crises. After 1980, an export-led growth strategy was adopted by liberalising foreign trade, increasing the export of manufactured goods, and removing barriers to capital movements. Although security-oriented foreign policy dominated in the 1990s, economic relations with the Central Asian Republics and Russia developed after the collapse of the Soviet Union. In the 2000s, trade diplomacy came to the forefront within the framework of the "soft power" concept, while security-oriented policies regained prominence after 2010. During this period, while Türkiye experienced tensions with the West, it sought to strengthen its relations with emerging markets in Africa, Latin America, and Asia, particularly with BRICS countries. The Africa Partnership Policy, the Latin America Action Plan, the "sectoral dialogue partnership" with ASEAN, and the Distant Countries Strategy are concrete examples of these initiatives.

In the literature, the trade intensity index is widely used to measure the strength of trade relations between countries. Yang and Gupta (2007), Elmorsy (2015), and Tapsoba (2008) show that intra-regional trade in Africa remains limited despite trade agreements. Maryam et al. (2018) and Ekor et al. (2015) find that trade among BRICS countries has increased but is not symmetrical. Studies focusing specifically on Türkiye (Akal & Ersoy, 2015; Çeştepe, 2012; Demir, 2020; Aynagöz Çakmak, 2017) mostly examine historical and cultural ties rather than the effects of recent foreign policy strategies. Current and comprehensive analyses examining the impact of these strategies on trade orientation remain limited. This study addresses this gap by classifying 217 countries into ten groups and using up-to-date data. These are ASEAN, African Union, European Union, MENA, non-EU European countries, North America, South America, Oceania, Shanghai Cooperation Organization (SCO), and Other Asia. The analysis uses the Trade Intensity Index (TII) developed by Brown (1949) and Kojima (1964). In this study, the export intensity index is calculated by dividing the share of Türkiye's exports to a specific group of countries in Türkiye's total exports by the share of the same group of countries in the world's total imports. The import intensity index is the ratio of Türkiye's share of imports from a specific group of countries in Türkiye's total imports to the share of the same group of countries in the world's total exports. Both indices take values between zero and positive infinity. Values greater than 1 indicate higher-than-expected trade intensity, while values less than 1 indicate lower-than-expected trade intensity. Goods trade data between Türkiye and the country groups in question are obtained from the United Nations (UN) COMTRADE database.

The analysis results show that the highest export intensity occurs in MENA countries between 1995 and 2023. Index values for MENA remain above 1 throughout the period, reflecting a strong and sustained export trend that exceeds global trade expectations. Africa's export intensity exceeds 1 after 2010, demonstrating the tangible impact of Türkiye's Africa Partnership Policy. The EU's export intensity, despite its high volume, indicates a neutral relationship with values close to 1, and non-EU European countries similarly exhibit stable but limited intensity around 1. Türkiye's export intensity with ASEAN, the SCO countries, and other Asian countries remains below 1 for most periods, reflecting limited structural penetration into Asian markets. The index values for North America, Latin America, and Oceania remain low, indicating that diplomatic openings have a limited impact on trade with these regions. While the EU's share in imports has decreased since the 2000s, the share of ASEAN countries, and especially SCO countries, has increased. Recently, SCO countries have surpassed the EU to become Türkiye's largest import partner. The import intensity index for SCO countries remains above 1 throughout the entire period, indicating structural dependence. While ASEAN's import intensity is below 1, it shows an increasing trend. Import intensity with other Asian countries remains low. Import intensity from the EU remains close to 1 and has decreased below 1 in recent years, indicating reduced dependence. The import intensity of the African, South American, Oceania, and North American regions remains below 1, and these regions do not become significant supply sources. MENA import intensity remains stable at around 1 throughout the period.

Overall, the data indicate that Türkiye's foreign trade policy produces selective but unbalanced results. While export diversification towards MENA and Africa yields noticeable gains when considering intensity indices, similar success is not achieved in the Asian or American regions. In terms of imports, the increasing structural dependence on Asia points to a growing asymmetry in foreign trade. While policy steps increase trade volume, there is limited success in developing strong and sustainable trade relations within each country group. Although the EU's dominance in trade decreases, its balancing role continues. The increase in MENA and Africa is limited due to a lack of institutional depth.

Increased trade with Asia, particularly imports from SCO countries, strengthens import dependence. America and Oceania remain marginal in Türkiye's trade. Therefore, trade diplomacy needs to be brought into greater alignment with national economic strategies. A holistic approach supported by industrial modernisation, infrastructure investments, customs harmonisation, and targeted agreements can reduce structural dependencies. Investing in high-value-added sectors, diversifying energy and raw material supplies, and strengthening logistics capacity are critical steps for long-term interdependence and sustainable market diversification. Such a strategy can strengthen Türkiye's position in global value chains, allowing diplomatic initiatives to transform into lasting trade relationships.

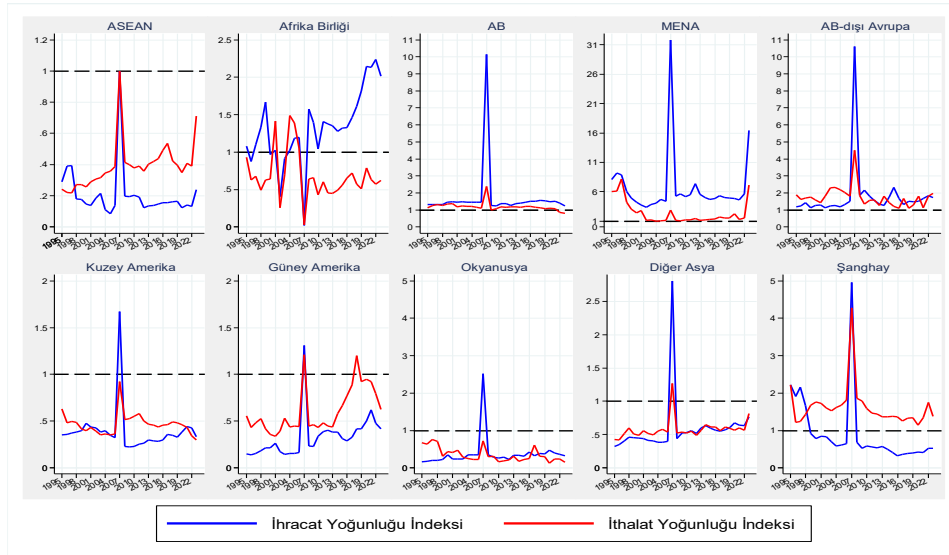
Ekler

EK1: Türkiye'nin Her Bir Ülke Grubu ile İhracat ve İthalatı (milyar dolar, 1995-2023)

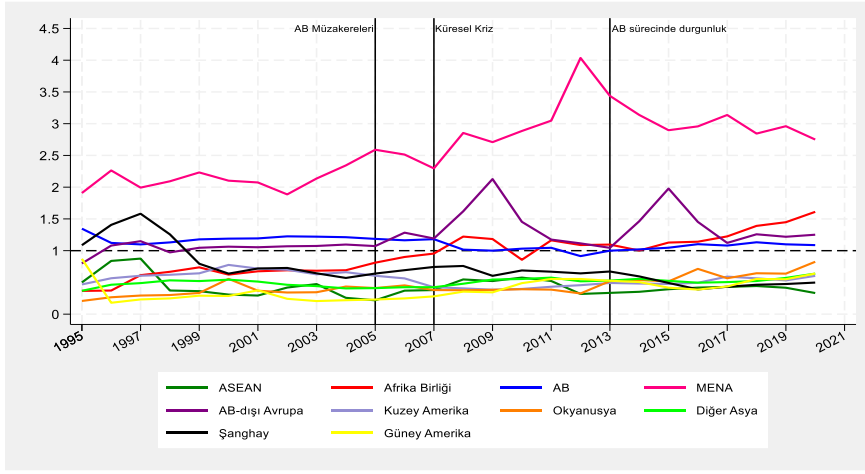
Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

EK2: Her Bir Ülke Grubunun İhracat ve İthalat Yoğunluğu İndeksleri (1995-2023)

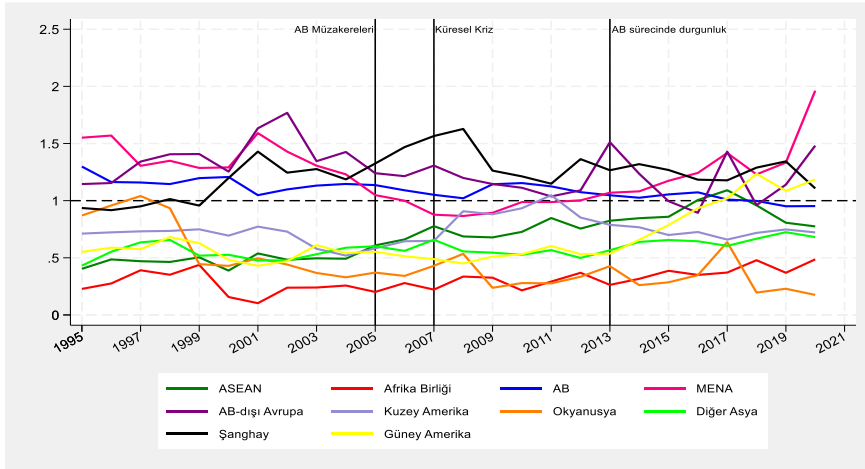
Kaynak: UN COMTRADE veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

EK3: İhracatta Her Bir Ülke Grubunun GMATI İndeksleri (1995-2020)

Kaynak: Gravity veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

EK4: İthalatta Her Bir Ülke Grubunun GMATI İndeksleri (1995-2020)

Kaynak: Gravity veritabanından alınan verilerle yazarlar tarafından hesaplanmıştır.

EK5: Ülke Grupları Listesi

ASEAN	Afrika Birliği		AB	MENA	AB-dışı Avrupa
Brunei	Angola	Moritanya	Avusturya	Cezayir	Arnavutluk
Kamboçya	Benin	Morityus	Belçika	Bahreyn	Andorra
Endonezya	Botsvana	Mozambik	Bulgaristan	Mısır	Belarus
Laos	Burkina Faso	Namibya	Hırvatistan	İran	Bosna-Hersek
Malezya	Burundi	Nijer	Kıbrıs	Irak	Faroe Adaları
Myanmar	Yeşil Burun Adaları	Nijerya	Çekya	Ürdün	Cebelitarık
Filipinler	Kamerun	Ruanda	Danimarka	Kuveyt	İzlanda
Singapur	Orta Afrika Cum.	São Tomé ve Príncipe	Estonya	Lübnan	Moldova
Tayland	Çad	Senegal	Finlandiya	Libya	Karadağ
Vietnam	Komorlar	Sejšeller	Fransa	Fas	K. Makedonya
	Kongo Dem. Cum.	Sierra Leone	Almanya	Umman	Norveç
	Kongo Cumhuriyeti	Somali	Yunanistan	Katar	San Marino
	Fildişi Sahili	Güney Afrika	Macaristan	S. Arabistan	Sırbistan
	Cibuti	Güney Sudan	İrlanda	Suriye	İsviçre
	Ekvator Ginesi	Sudan	İtalya	Tunus	Ukrayna
	Eritre	Tanzanya	Letonya	BAE	
	Esvatini	Togo	Litvanya	Yemen	
	Etiyopya	Uganda	Lüksemburg		
	Gabon	Zambiya	Malta		
	Gambiya	Zimbabve	Hollanda		
	Gana		Polonya		
	Gine		Portekiz		
	Gine-Bissau		Romanya		
	Kenya		Slovakya		
	Lesotho		Slovenya		
	Liberya		İspanya		
	Madagaskar		İsveç		
	Malavi		Birleşik Krallık		
	Mali				
EFTA		STA	STA (Müzakereleri Tamamlanan)		

Not: Ülkeler hem coğrafi konumları hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu anlaşmalar dikkate alınarak, her ülke bir gruba düşecek şekilde yazarlar tarafından on gruba ayrılmıştır. Anlaşmalar için T.C. Ticaret Bakanlığı'nın "Yürürlükte Bulunan STA'lar" başlıklı kaynağından yararlanılmıştır.

EK5: Ülke Grupları Listesi (Devam)

Kuzey Amerika	Okyanusya	Diğer Asya	Şanghay	Güney Amerika
Anguilla	Amerikan Samoası	Afganistan	Çin	Arjantin
Antigua ve Barbuda	Avustralya	Ermenistan	Hindistan	Bolivya
Aruba	Cocos Adaları	Azerbaycan	Kazakistan	Brezilya
Bahamalar	Cook Adaları	Bangladeş	Kırgızistan	Şili
Barbados	Fiji	Butan	Pakistan	Kolombiya
Belize	Fransız Polinezyası	Gürcistan	Rusya Fed.	Kosta Rika
Bermuda	Guam	Hong Kong	Tacikistan	Küba
Britanya Virjin Adaları	Kiribati	İsrail	Özbekistan	Dominik Cum.
Kanada	Marshall Adaları	Japonya		Ekvador
Cayman Adaları	Mikronezya	Kuzey Kore		El Salvador
Curaçao	Nauru	Güney Kore		Guatemala
Dominika	Yeni Kaledonya	Makao (Çin)		Guyana
Grönland	Yeni Zelanda	Maldivler		Paraguay
Grenada	Kuzey Mariana Adaları	Moğolistan		Peru
Guadeloupe	Palau	Nepal		Surinam
Haiti	Papua Yeni Gine	Sri Lanka		Trinidad ve Tobago
Honduras	Pitcairn Adaları	Doğu Timor		Uruguay
Jamaika	Samoa	Türkmenistan		Venezuela
Meksika	Solomon Adaları	Filistin		
Montserrat	Tokelau			
Nikaragua	Tonga			
Panama	Tuvalu			
Sint Maarten (Hollanda)	Vanuatu			
Saint Kitts ve Nevis	Wallis ve Futuna Adaları			
Saint Lucia				
Saint Pierre ve Miquelon				
Saint Vincent ve Grenadinler				
Turks ve Caicos Adaları				
Amerika Birleşik Devletleri				
TTA		STA (Müzakereleri Devam Eden)		

Not: Ülkeler hem coğrafi konumları hem de Türkiye'nin içinde bulunduğu anlaşmalar dikkate alınarak, her ülke bir gruba düşecek şekilde yazarlar tarafından on gruba ayrılmıştır. Anlaşmalar için T.C. Ticaret Bakanlığı'nın "Yürürlükte Bulunan STA'lar" başlıklı kaynağından yararlanılmıştır.